

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet Sarajevo
Odsjek za orijentalnu filologiju
Katedra za arapski jezik i književnost

KARAKTERIZACIJA LIKOVA U *HILJADU I JEDNOJ NOĆI*

(Završni diplomski rad)

Student: Arnela Selimović

Mentor: prof. dr. Munir Mujić

Sarajevo, 2021.

SADRŽAJ

UVOD	3
1. HISTORIJA I GEOGRAFIJA <i>HILJADU I JEDNE NOĆI</i>	4
2. SUSRET EVROPE SA <i>HILJADU I JEDNOM NOĆI</i>	6
3. FORMA <i>HILJADU I JEDNE NOĆI</i>	10
4. PREGLED LIKOVA I NJIHOVE NAJZNAČAJNIJE OSOBINE.....	12
5. ŠEHERZADA I ŠAHRIJAR.....	31
6. SVIJET SINBADA MOREPLOVACA	37
7. ALADINOV ČAROBNI SVIJET	45
8. HARUN AL-RAŠID KAO PREDSTAVNIK HISTORIJSKIH LIKOVA	55
ZAKLJUČAK	61
LITERATURA.....	63
SAŽETAK.....	66
ملخص.....	67

UVOD

Ovaj rad, kako je istaknuto u njegovom naslovu, bavi se karakterizacijom likova u djelu *Hiljadu i jedna noć*. Od daleke Indije, usmenom predajom, preko Perzije do Egipta, miješali su se stvarni i imaginarni svjetovi, jave i sna, donoseći nam pregršt dobrih i loših, mudrih i naivnih likova, careva i robova, odnosno robinja, pripovjedača, stvarnih ili imaginarnih likova, kao i životinjskih likova.

U ovom radu potrudimo se da kroz fizičku, psihološku, moralnu, socijalnu i govornu karakterizaciju, donesemo osnovne crte i opise ličnosti, odnosno karaktera, na osnovu njihovog ponašanja, govora, razmišljanja, interakcije sa drugim likovima, itd.

Sam način pripovijedanja, a koji je u književnosti poznat kao uokvirena priča (uokvirena pripovijest), ima veliki utjecaj na karakterizaciju likova. Ovaj način pripovijedanja je takav da kada pomislimo da smo konačno upoznali likove i njihove karaktere, iznova donese novi zaplet i nove likove.

Još jedan bitan segmenat *Hiljadu i jedne noći*, a samim tim i jedan od načina na koji likovi iznose svoje emocije i razmišljanja, jeste svakako poezija koja je vješto utkana u raskošne Šeherezadine priče, a koja je, umnogome, doprinijela izuzetnosti ovog djela.

U prvim poglavljima biće riječi o formi, porijeklu i kulturološkoj pozadini priča *Hiljadu i jedne noći*. Zatim ćemo dati pregled najznačajnijih prijevoda na Zapadu. Da bismo razumjeli šta znači pojam *karakterizacija* osvrnućemo se i na definiciju ovog pojma i pobliže ga objasniti. Nakon toga, biće više riječi, generalno, o karakterizaciji likova u *Hiljadu i jednoj noći*. Posebna pažnja biće posvećena likovima Aladdina, Sinbada, Harun ar-Rašida, te Šeherezadi i Šahrijaru kao glavnim likovima ovog monumentalnog djela.

Obzirom na to da *Hiljadu i jedna noć* spominje više od sedam stotina likova, smatramo korisnim napomenuti da se neće pristupiti analizi svih likova koji se spominju u djelu.

Isto tako smatramo bitnim napomenuti da su u okviru rada zastupljeni citati iz više izvora, odnosno prijevoda *Hiljadu i jedne noći*.

1. HISTORIJA I GEOGRAFIJA *HILJADU I JEDNE NOĆI*

Putovanje *Arapskih noći* – kako ih često naziva literatura na engleskom jeziku – sa Istoka na Zapad je napravilo veliki odjek u književnosti Zapada, kao i u kulturi Zapada općenito. Iako znamo zasigurno o ovom pohodu *Hiljadu i jedne noći* sa Istoka na Zapad, mi još uvijek ne znamo tačno porijeklo ovog djela. Činjenica na koju bismo se mogli osloniti je ta da su one s Istoka, kao što navodi Esad Duraković: „Sklon sam uvjerenju da je tako veličanstvena ideja priče-sna mogla nastati jedino tamo gdje i jeste nastala – na imaginativnom Istoku, religijskom ishodištu, ili ishodištu religijskog, gdje je nebo mnogo bliže zemlji nego što je na Zapadu i gdje, srećom, nema one čvrste barijere između ratija i imaginacije.“¹ Ono što mi danas znamo jeste podatak da se ovo djelo u pisanoj formi spominje u zlatnom dobu islama, odnosno u vrijeme vladavine Abbasida (Abbasidskog hilafeta), u Bagdadu, u desetom stoljeću².

Ukoliko krenemo od naslova ovog djela zapitaćemo se odakle ovaj naslov i zašto je *Hiljadu i jedna noć*, a ne, naprimjer *Hiljadu noći*. „Pošto se zbornik na pahlavi jeziku i u ranoj arapskoj produkciji pojavio pod nazivom *Hiljadu noći*, postavlja se pitanje kako se pojavila još jedna noć, pa zbornik danas imamo pod naslovom *Hiljadu i jedna noć*. Nauka nije dala pouzdan odgovor na to pitanje. Neki misle da je to utjecaj turskog idiomatskog izraza *bin bir* (hiljadu i jedan), drugi vjeruju da je ta noć uvedena zbog straha od parnog broja. U svakom slučaju ovu cifru ne treba uzimati doslovno već kao oznaku mnoštva (u našem jeziku imamo slične izraze: *hiljadu i jedan problem* i sl.).“³

Kada govorimo o geografskom području koje bi moglo biti domovina *Hiljadu i jedne noći* opet se surećemo sa više mišljenja. Tako imamo Indiju, Kinu, Bagdad, Damsk, itd. Ako pogledamo imena na početku priča onda ćemo vidjeti da su imena Šeharzada, Dunjazada, Šahrijar, perzijskog ili iranskog porijekla⁴. Ovdje je bitno napomenuti kako ne postoji originalan zbornik priča. Prilikom usmenog prenošenja priča neki djelovi su izmijenjeni, dok su, istovremeno, u izvornik dodavane nove priče. Geografski raspon je veliki od Indije i Kine, preko Irana i Iraka, do Egipta, zemalja Šama, Maroka i Turske, što nam govori da autor ovog monumentalnog zbornika nije jedna osoba, odnosno da se radi o više autora.

¹ Esad Duraković, „Univerzum Hiljadu i jedne noći: priča kao vrhovni princip univerzuma“, u: *Hiljadu i jedna noć: izabrane priče*, Tugra, Sarajevo, 2004, str. 16.

² Enes Karić, „Tajne priča *Hiljadu i jedne noći*“, u: *1001 noć (izbor)*, sa arapskog preveo Fehim Spaho, priredio Muamer Spahić, Vrijeme, Zenica, 2019, str. 468.

³ Esad Duraković, „Univerzum Hiljadu i jedne noći: priča kao vrhovni princip univerzuma“, u: *Hiljadu i jedna noć: izabrane priče*, Tugra, Sarajevo, 2004, str. 9.

⁴ <https://www.britannica.com/topic/The-Thousand-and-One-Nights>, (pristup 25. 11. 2020., 18:45)

„Prema mišljenju većine naučnika *Hiljadu i jedna noć* vodi porijeklo iz drevne Indije, iz književnosti na sanskritu u kojoj je poznata *Pančatantra*, iz VI vijeka, sa istom strukturom okvirnih priča. Ta matrica prenijela se usmenom predajom u perzijsku kulturu [...], te je tokom nekoliko vijekova živjela u usmenoj predaji na pahlevi jeziku – kao ciklus priča pod naslovom *Hazar efsane (Hiljadu priča)*. Kada su Arapi osvojili i islamizirali Perziju, srčano su prihvatili i te priče koje su obogaćivali vlastitim pričama, pa su već u IX vijeku prevedene s pahlevija na arapski jezik pod naslovom *Alf layla – Hiljadu noći (ألف ليلة)*.“⁵ Tokom vladavine dinastije Abbasija (750 – 1258)⁶ ove priče će iz usmene verzije preći u nekoliko pisanih verzija.

U XI vijeku će dodavanjem arapskih priča indijsko-perzijskoj osnovi biti formirana bagdadska redakcija koja nije sačuvana.

U osnovi, u svijetu, postoje tri kritička izdanja arapskog teksta:

- bulačko (kairsko, 1835),
- kalkutsko (1839-1842),
- bejrutsko.⁷

Dva od prvih četiri izdanja teksta *Hiljadu i jedne noći* pojavila su se u Kalkuti; prvo u periodu od 1814 – 1818, a drugo četvrtinu stoljeća nakon prvog izdanja. Prvo kalkutsko izdanje objavljeno je u dva sveska – 1814. godine, a zatim 1818. Glavninu ovog izdanja činili su dijelovi iz Rusellovog rukopisa kopirani u Halepu između 1750. i 1771. godine. Drugo kalkutsko izdanje (1839-1842) je kod mnogih prevodilaca i istraživača *Hiljadu i jedne noći* uživalo status kompletnog, autentičnog i originalnog izdanja *Hiljadu i jedne noći*. Eminentni prevodioci poput Burtona i Littmana su koristili ovo izdanje jer su smatrali da je potpunije od prvog izdanja Bulaq. Upravo *Hiljadu i jedna noć* je bila jedna od ranih knjiga koje su štampane u Egiptu u okviru vladine štamparije koju je uspostavio Muhamed Ali u kairskom predgrađu Bulaq. Ovo izdanje je poznato kao bulačko izdanje. Prvo bulačko izdanje je štampano u dva sveska, te preštampano i prevedeno više puta.⁸

⁵ Vidjeti: Esad Duraković, „Univerzum Hiljadu i jedne noći: priča kao vrhovni princip univerzuma“, u: *Hiljadu i jedna noć: izabrane priče*, Tugra, Sarajevo, 2004, str. 8.

⁶ Vidjeti: Filip Hiti, *Istorija Arapa*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1988, str. 331-369.

⁷ Esad Duraković, „Univerzum Hiljadu i jedne noći: priča kao vrhovni princip univerzuma“, u: *Hiljadu i jedna noć: izabrane priče*, Tugra, Sarajevo, 2004, str. 9.

⁸ Vidjeti više u: Muhsin S. Mahdi, *The Thousand and One Nights*, E.J. Brill, Leiden, Netherlands, 1995, str. 88-101.

2. SUSRET EVROPE SA HILJADU I JEDNOM NOĆI

Priče, pod novim naslovom *Hiljadu i jedna noć*, ulaze u zapadnu književnost i kulturu, zahvaljujući *Anatoine Gallandu*⁹. Ne samo da su izazvale lavine odušavljenja na Zapadu, ove priče, pored izvanredne recepcije, doživljavaju mnoge prijevode i adaptacije. Od kako je Galland otkrio djelo *Hiljadu i jedna noć*, prevodioci, prepisivači, urednici, historičari, te studenti arapske književnosti, trudili su se da otkriju i ispituju porijeklo, izvore i kulturološku pozadinu *Hiljadu i jedne noći*. Većinom su ove studije rađene na osnovu posljednjih prijevoda i printanih izdanja, zbirki koje su sastavili prevodioci i urednici u Parizu, Kairu i Kalkuti.¹⁰

Mogli bismo reći da je „slojevito“ proučavanje *Hiljadu i jedne noći*, poput „slojeva“ priča, rukopisa i prijevoda koji su nastali na istom okviru – Šeharzada priča Šahrijaru priče spasa.

Mogli bismo reći da historija *Hiljadu i jedne noći* počinje susretom Antoine Gallanda – antikvara, numizmatičara i orijentaliste – sa arapskim rukopisom *Hiljadu i jedne noći*, od tri volumena iz Sirije.¹¹ Najstariji i najznačajniji rukopis nastavlja da nosi njegovo ime. Povrh toga, on je bio prvi koji je preveo *Hiljadu i jednu noć* na jedan od zapadnjačkih jezika pod naslovom „*Mille et une Nuit*“.¹²

Njegov rad na djelu *Hiljadu i jedna noć* je bio poseban. Ondje gdje su priče bile nepotpune on ih je završavao, a pojedine je čak i dodavao, poštujući pravila rukopisa kojeg je imao pri uklapanju novih (pridodanih) priča u svoju verziju *Hiljadu i jedne noći*. Jedna od tih priča je priča o *Sinbada Moreplovcu* gdje jednostavno u razmišljanju Sinbada vidimo razmišljanje jednog francuskog žitelja. Koliko je njegov rad poseban, toliko je značajan iz razloga što je on uradio prijevod na osnovu najstarijeg i najznačajnijeg arapskog rukopisa, te na osnovu istog, završavajući pojedine priče i dodavjući nove načinio svoju verziju djela. Zatim njegova zasluga je u tome što je, na Istoku neprihvaćenom djelo koje je smatrano neozbiljnim, donio prstiž, pozicirajući ga kao jedno od nezamjenjivih djela Orijenta na Zapadu. Na osnovu Gallandove verzije pojavile su se nove adaptacije za širi čitalački krug.

⁹ Antoine Galland (1646 – 1715); francuski orijentalist, antikvar, numizmatičar, poznat kao prvi evropski prevodioc djela *Hiljadu i jedna noć*.

¹⁰ Muhsin Mahdi, *The Thousand and One Nights.....*, str. 1.

¹¹ Ibid., str. 11.

¹² Ibid., str. 11.

Iako kritiziran zbog pretjeranog arhaičnog jezika i pretjerane upotrebe erotskih detalja prijevod *Richarda Burtona*¹³ je stekao ogromnu popularnost i uspjeh. Burton je svoju verziju uradio na osnovu prijevoda Johna Payne koji je printao samo pet stotina primjeraka za privatne svrhe. Burtonov prijevod se smatra najkompletnijim prijevodom *Hiljadu i jedne noći* na engleski jezik.

Još jedan od prijevoda na engleski jezik jeste prijevod koji je sačinio *Edward William Lane*. Lane je čak izjavio da je Galland pretjerano izopačio djelo, i prema njemu Gallandovo poznavanje arapskih manira i običaja bilo je nedovoljno da djelo sačuva od pogrešaka najgrubljeg opisa.¹⁴

Burtonov prijevod je iz Kalkute II, dok je Laneov prijevod iz Bulaqa.

Međutim, prilikom komentarisanja Gallandovog rada i prijevoda treba imati na umu činjenicu da su se, i Burton, i Lane, sa djelom *Hiljadu i jedna noć* susreli mnogo kasnije nego Galland. Dakle, oni su imali na raspolaganju više verzija i prijevoda, kao i više dostupnih informacija i činjenica o samom djelu nego li je to imao Galland. Galland se smatra pionikom u izučavanju, otkrivanju i prevođenju *Hiljadu i jedne noći* na jedan od zapadnjačkih jezika, kao što mu pripadaju zasluge za prvo predstavljanje *Hiljadu i jedne noći* Zapadu i njegovim čitaocima. Ne smijemo zaboraviti ni činjenicu da su Lane i Burton imalo daleko više boljih sredstava i mogućnosti za proučavanje korpusa *Hiljadu i jedne noći* nego Galland.

Dok su jedni Gallandov prijevod smatrali podesnim samo za vrtić, Laneov za biblioteku, Payneov za proučavanje i studije, dotle su, drugi, kritikovali Burtonov prijevod zbog, ne samo pretjerane upotrebe bestidnih pasaža, već i zbog toga što je njegov prijevod previše doslovan.¹⁵

Galland je svoj prijevod radio na osnovu rukopisa od tri ili četiri sveska, koji je datirao iz četrnaestog ili petnaestog stoljeća. Nekim slučajem rukopis na kojem je radio Galland je najstariji preživjeli rukopis *Hiljadu i jedne noći*. Međutim, s obzirom na to da postoji mnogo nesuglasja između Gallandova prijevoda i rukopisa, nije vjerovatno da je ovaj trotomni rukopis bio jedini Gallandov izvor za rad. Godine 1690., Galland je primio rukopis „*Sindabadova putovanja*“, za kojeg nema dokaza da je bio dijelom izvorne arapske verzije *Hiljadu i jedne noći*. Godine 1790., Antoine Galland je upoznao Hanna Diaba, maronita, kršćanskog Arapa iz Halepa, koji je radio kao Gallandov informant i izdiktirao mu po sjećanju četrnaest pripovijesti,

¹³ Sir Richard Francis Burton (1821 – 1890); britanski istraživač i učenjak, poznat po svojim putovanjima i istraživanjima u Aziji, Africi i Americi, kao i izvanrednom znanju jezika i kultura.

¹⁴ Robert Irwin, *1001 noć na Zapadu*, Ljiljan, Sarajevo, 1999, str. 24.

¹⁵ Ibid., str. 56.

od kojih se sedam kasnije pojavilo u Gallandovom izdanju *Hiljadu i jedne noći*. Što se tiče Gallandovog rada treba istaći da njegov cilj nije bio toliko da prepíše tačno pravu teksturu arapske srednjovjekovne proze, koliko da iz nje izvuče one dijelove za koje je prosudio da će oduševiti salone Francuske osamnaestog stoljeća. Za njegov rad je bitno napomenuti i to da je bio u oštrom kontrastu spram radova Mardrusa ili Burtona, jer ondje gdje su Mardrus ili Burton prenaglašavali, Galland je u originalu cenzurisao, mada je njegovo cenzurisanje originala bilo u dosta manje obimu nego što je to kasnije bio slučaj kod Lanea.¹⁶

Godine 1704., objavljena je prva evropska verzija *Hiljadu i jedne noći*, u šest tomova, od strane francuskog orijentaliste Antoina Gallanda. Tako je Galland otkrio i predstavio djelo *Hiljadu i jedna noć*, ne samo Zapadu, već i Istoku.¹⁷

Još jedan od poznatih prijevoda bio je Laneov prijevod. *Edward William Lane*¹⁸ je bio sin svećenika anglikanske crkve. „Godine 1825. je otišao u Egipat, namjeravajući da zarađuje za život radeći kao litograf, i tragajući za pitoresknim materijalima za reprodukciju.“¹⁹ Vratio se u Englesku 1828. godine. Nakon povratka u Englesku zapisuje sve što je vidio u Egiptu, što će biti objavljeno 1836. godine pod naslovom „*Manners and Customs of the Modern Egyptians*“.²⁰ „Prema je Lane zabilježio u djelu *Manners and Customs* da su rukopisi *Noći* bili skupi i teško dostupni, on je također formirao pogled da priče *Noći* izvrsno odražavaju i ilustriraju način života koji se još živi u gradu. Pri povratku u Kairo, započeo je raditi na prijevodu sa arapskog iz Bulaqova štampanog teksta. Laneov prijevod pojavljivao se u mjesečnim dijelovima, u periodu od 1838 – 1841, prije negoli se pojavio u uvezanoj verziji od tri sveska.“²¹

Treći značajan prijevod kojeg ćemo ovdje spomenuti je prijevod *Sir Richarda Burtona*. Bio je već poznat pisac, avanturista, i istraživač, britanski konzul zaredom u Santosu, Damasku i Trstu. Iako se ponudio da uradi korekturu Payneovom prijevodu *Hiljadu i jedne noći*, i sam je započeo pripremni rad na prijevodu ovog djela od 1871. godine. Sličnosti između Pyneovog i Burtonovog prijevoda su jako evidentne, međutim u Burtonovom izdanju se pojavljuju neke priče koje Payne čak nije ni pokušavao prevesti. Burtonov prijevod, koji se sastoji od deset

¹⁶ Vidjeti više u: Robert Irwin, *1001 noć na Zapadu...*, str. 21–67.

¹⁷ Jorge Luis Borges and Eliot Weinberger, „The Thousand and One Nights“, *The Georgia Review* Vol. 38, No. 3, Fall 1984, p. 567.

¹⁸ Edward William Lane (1801 – 1876); britanski orijentalist, prevoditelj i leksikograf. Poznat je po svojim manirima i običajima savremenih Egipćana i arapsko-engleskom leksikonu, kao i po prijevodima *Hiljadu i jedne noći* i odabirima iz Kur'ana.

¹⁹ Robert Irwin, *1001 noć na Zapadu...*, str. 39.

²⁰ Prema: Robert Irwin, *1001 noć na Zapadu...*, str. 39.

²¹ *Ibid.*, str. 39., 40.

svezaka, u kojem je sadržan glavni korpus *Hiljadu i jedne noći*, objavljen je 1885. U šest dodatnih svezaka, koji su objavljeni u periodu 1886 – 1888, pojavljuju se priče koje je Burton našao u drugim štampanim tekstovima i rukopisima, izvan Kalkutanskog teksta II.²²

²² Ibid., str. 46., 47., 48.

3. FORMA HILJADU I JEDNE NOĆI

Teško je bilo zamisliti da će Šeherezadine priče, kojima je uskraćena adekvatna pažnja na Istoku, doživjeti tako veliki i izvanredni uspon i odsjaj na Zapadu. Kao i u većini srednjovjekovne europske književnosti, priče - bajke, romanse, legende, basne, parabole, anegdote i egzotične ili realne avanture - smještene su u okvirnu priču.²³ Priče za koje neki kažu da potječu iz Indije, opet drugi tvrde da su iz Perzije, dok treći kažu da su nastale u okviru arapske tradicije, na Arapskom poluotoku, kojima se, pouzdano, ne zna autor, odnosno autori, postale su neodvojiv i nazamjenjiv dio književnog opusa. U djelu *Hiljadu i jedna noć*, u kojem okvirnu priču (vrlo vjerovatno indijskog porijekla) čine car Šahrijar i inteligentna ljepotica Šeherezada, vrhunskom naracijom i izvanrednom imaginacijom povezani su veliki geografski i vremenski raspon, iranska imena glavnih likova, te arapska imena većine drugih likova.

A šta je to okvirna priča? Da bismo se mogli upustiti u čitanje ovog monumentalnog djela moramo upoznati njegovu strukturu. U strukturi priče uloga pripovjedača je nezaobilazna. Priča govori o nečemu što se dogodilo u nekom vremenu, tokom kojeg su se zbile neke promjene. Priču dobijamo kroz pripovijedanje koje bi bilo „postupak nizanja motiva, koji je bitno povezan s vremenom i događanjem, pa kako svako ima neki svoj početak i neki završetak, struktura na neki način zatvorena između početka i kraja, a koja zbog toga prirodno ima i neku sredinu, naziva se najčešće pričom.“²⁴ „Okvirna priča (pripovijest) je naziv za priču koja povezuje ili uokviruje više pripovjetki u jednu cjelinu.“²⁵ Može se reći i da je okvirna pripovijest naziv za djelo u kojem „pisci često daju glavnu fabulu svoje pripovijetke ili romana u okviru neke druge priče, pa djelo tako dobiva *prstenastu kompoziciju*.“²⁶ „Pri tome se često događa da narator koji pripovijeda u okvirnoj pripovijesti u svoju priču uvodi jednu drugu ličnost koja na sebe preuzima ulogu pripovjedača i koja priča o drugim ličnostima ili događajima koji su se dogodili na nekom drugom mjestu ili u neko drugo vrijeme.“²⁷ „Osnovna i najšira okvirna priča je Šeherezadino pripovijedanje caru Šahrijaru mnoštva priča.“²⁸ „Osim poezije, u *Hiljadu i jednoj noći* jasno su prepoznati mnogi drugi oblici književnog umjetničkog stvaralaštva [...]. Sve to opstaje u jednom skladu - [...] – zahvaljujući u prvome redu magičnoj moći veoma rastegljive

²³ <https://www.britannica.com/topic/The-Thousand-and-One-Nights> (zadnji pristup 02. 10. 2021., 17:00)

²⁴ Milivoj Solar, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2005, str. 54.

²⁵ <https://pdfcoffee.com/dekameron-4-pdf-free.html> (Zadnji pristup 02. 10. 2021., 22:28)

²⁶ *O periodu kojem djelo pripada; odnos djela prema srednjovjekovnom shvatanju svijeta*, str. 21. Dostupno na <https://pdfcoffee.com/dekameron-4-pdf-free.html>, (Zadnji pristup 03. 10. 2021., 10:37)

²⁷ *Ibid.*, str. 21. (Zadnji pristup 03. 10. 2021., 10:37)

²⁸ Esad Duraković, „Univerzum Hiljadu i jedne noći: priča kao vrhovni princip univerzuma“, u: *Hiljadu i jedna noć: izabrane priče*, Tugra, Sarajevo, 2004, str. 12.

okvirne priče u kojoj Šeharzada zadivljujućom umjetnošću razvija nepregledni niz drugih okvirnih priča po principu koncentričnih krugova.²⁹

Ova okvirna priča ima tri dijela:

1. Uvodna priča o dva brata – kralja, njihovima iskustvima sa suprugama i ženom koju je zarobio džin.
2. Priča o veziru i njegovoj kćerci.
3. Priča o Šahrijaru i Šeharzadi – konačna priča koja uključuje sve druge priče *Hiljadu i jedne noći*.³⁰

Ove priče, koje su perzijskog, arapskog i indijskog porijekla su dugo vremena živjele samo u usmenoj predaji. Kao što vidimo kroz priče dolazi do preplitanja različitih kultura, a samim tim i različitih književnih oblika. Ovdje nailazimo na specifičan stil preplitanja tih priča:

Šeharzadu jutro zateče, te ona pripovijedanje koje joj je dopušteno prekine.

Čula sam, sretni care, da...

Nije to ništa prema onome što ću vam ispričati naredne noći...

Iako je ovo remek-djelo svjetske književnosti prozna vrsta nemoguće je ne primijetiti brojne stihove koji su vješto utkani u cijelu kompoziciju. Obzirom na to da je na Istoku poezija nezamjenjiv oblik izražavanja, posebnog emocionalnog, onda je jasan razlog upotrebe velikog broja stihova u okviru *Hiljadu i jedne noći*. Stihovi su na jedan način pozlata *Hiljadu i jedne noći*. „Stihovi imaju dvojako značenje – da adekvatnom formom izraze junakovo određeno stanje i da ga u isti mah podstiču kultiviranje tog stanja. [...] u *Hiljadu i jednoj noći* ima „priča“ u kojima je proza „podređena“ poeziji. Te priče-pjesmarice, jesu osobenost *Hiljadu i jedne noći* kao univerzuma u kome dvije književne forme na autentičan način ostvaruju idealnu saradnju [...].“³¹

²⁹ Ibid., str. 12.

³⁰ Samar Attar and Gerhard Fischer, „Promiscuity, Emancipation, Submission: The Civilizing Process and the Establishment of a Female Role Model in the Frame-story of 1001 Nights“, *Arab Studies Quarterly*, Vol. 13, No. 3/4, Pluto Journals, London, Summer/Fall 1991, p. 2.

³¹ Esad Duraković, „Univerzum Hiljadu i jedne noći: priča kao vrhovni princip univerzuma“, u: *Hiljadu i jedna noć: izabrane priče*, Tugra, Sarajevo, 2004, str. 12.

4. PREGLED LIKOVA I NJIHOVE NAJZNAČAJNIJE OSOBINE

Da bismo počeli karakterizaciju likova moramo znati najprije šta je to lik, odnosno karakter u književnosti i književnom djelu. Pojam *karakter* dolazi od grčke riječi *Κηρακτρο* koja znači *uklesan znak, posebnost, biljeg znamenje*. U književnom djelu karakter je oblikovana osoba, s prepoznatljivim osobinama koje ju čine neponovljivim pojedincem, ali je također povezuju s nekim tipovima ljudi. Naziv se često poistovjećuje s terminom *lik*. Međutim, u kontekstu upotrebe se mogu vidjeti neke razlike: lik se uglavnom shvata kao širi pojam, dok se karakter pripisuje samo ljudima gdje se pretpostavlja određena individualnost – kao što su likovi u bajkama, naprimjer, koji su izraziti tipovi, ali se ne mogu shvatiti kao razrađeni karakteri. Tu je i relativna stabilnost u promjenama jer ako se lik radikalno mijenja u svakoj novoj situaciji te uvijek samo igra određene uloge govori se o destrukciji karaktera.³²

Složena fabula zahtijeva da postupci likova, odnosno glavnog junaka, budu psihološki obojeni i motivirani, te je se shodno tome za karakterizaciju junaka vrlo važna motivacija, koja određuje neka njegova psihološka obilježja.³³³⁴ S obzirom na obimnost djela, čijom analizom likova se bavimo u ovom radu, susrećemo se s neposrednom i posrednom karakterizacijom likova³⁵, promjenjivim i nepromjenjivim karakterima, samo psihološkom karakterizacijom lika, ili samo opisom njegovog fizičkog izgleda. Prilikom analize lika objašnjavaju se njegovi postupci, ponašanje, emocije, fizički izgled, pa tako imamo etičku karakterizaciju likova kroz koju upoznajemo ponašanje lika, njegovo djelovanje prema drugim likovima, stavove i odnose prema svijetu. Zatim imamo psihološku karakterizaciju likova kroz koju bliže upoznajemo karakter lika, njegova psihološka, svjesna i nesvjesna stanja, motive djelovanja, osjećaje, unutrašnji život, moral i intelekt. Kroz socijološku karakterizaciju saznaćemo porijeklo lika, društveni status, kao i to kako sredina utječe na njega, njegove stavove i ponašanje.

Za razliku od drugih književnih djela ili usmenih predaja, bajki i legendi, u kojima imamo jednog glavnog lika, u *Hiljadu i jednoj noći* imamo stotine likova čije se funkcije i sudbine prepliću iz kruga u krug, iz priče u priču. Samim tim nemoguće je odrediti samo jednog

³² Mirzet Hamzić, *Književni leksikon*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2009, str. 161.

³³ Pod karakterom lika smatramo sve njegove ljudske osobine kojima se odlikuje, a osim izgleda, uključeni su i ponašanje, osjećaji, govor te njegovo prosuđivanje i doživljavanje ljudi i događaja iz okoline koja ga okružuje. Pod karakterizacijom lica smatra se način na koji je autor opisao lik, način na koji lik govori, ponaša se, kreće, djeluje i razmišlja.

³⁴ <http://stilistika.org/motivacija-i-stil> (zadnji pristup, 02. 10. 2021., 16:30)

³⁵ Neposredna analiza likova: o karakteru lika govori autor, drugi likovi, ili on sam o sebi. Posredna analiza likova: vidi se iz postupaka likova i njihovog ponašanja.

glavnog lika, jer svaka priča, koja je u osnovi istovremeno zabavna i didaktična, ima svog glavnog junaka, gdje taj glavni junak uvodi nove likove među kojima opet možemo prepoznati novog protagonistu. S obzirom na to da je djelo *Hiljadu i jedna noć* skup narodnih priča (predanja) koje se određuju kao narativna proza, odnosno jedna od narativnih vrsta u koje spadaju i bajke³⁶, možemo uočiti neke sličnosti između likova bajki i priča iz *Hiljadu i jedne noći*. Za ove priče je, kako ističe Vladimir Propp, bitna funkcija likova, tj. nije bitno ko nešto radi, već je bitno šta (neki lik) radi.³⁷ Isti je slučaj i sa pričama u okviru *Hiljadu i jedne noći*. Likovima su date određene osobine i izvršavaju funkciju koju im je namijenio pripovjedač, odnosno autor. Ovdje uslovno možemo uzeti Šehrazadu kao pripovjedača koji pripada stvarnom svijetu, odnosno čiji je svijet stvaran. Likovi koji se pojavljuju u pričama univerzuma *Hiljadu i jedne noći* izvršavaju tačno određene funkcije kako bi priču učinili zanimljivom, poučnom, i kako bi podstakli kralja na razmišljanje jer njihova je funkcija, u ovom slučaju, da zainteresuju i osvijeste kralja Šahrijara, te daju vremena Šehrazadi. Vrlo često zbog toga nemamo opise likova – bilo da se radi o njihovom fizičkom ili psihološkom opisu – ali imamo jako zanimljiv zaplet. „Opis je kao pripovijedna tehnika onaj tip govora koji preuzima kazivanje, predstavlja prostor, vrijeme, sudionike, situacije i stanja.“³⁸ Ukoliko imamo opise onda su oni u funkciji postizanja napetosti ili kako bi nam kroz opisivanje fizičkog izgleda pokazali unutrašnjost lika, poput Aladinove majke i njene skoromnosti, ili jednostavno povezali postupke lika sa njegovim izgledom, poput postupaka lukave starce, spletkašice Dalile o čemu će više biti riječi kasnije. Pored opisa, oblikovanje lika u književnom djelu se može postići pripovijedanjem, kao i izravnim iznošenjem misli i osjećanja. Vrlo često imamo monolog prilikom kojih likovi prekorijevaju sami sebe zbog nekih postupaka, ili govore o svome stanju. Da se primijetiti, da se samo rijetki likovi imenuju. Imenovani su, većinom, likovi preuzeti iz historije, poput Haruna al-Rašida i njegovo sina Emina, njegovog velikog vezira Džafera Bermekida, Al-Mutedida Billaha, Abdulmelika ibn Mervana, te pjesnika Abu Nuwasa. Međutim, kako se ovdje miješaju stvarni i imaginarni svjetovi, stvarni i nadnaravni svjetovi, postavlja se pitanje koliko su osobina zadržale ove ličnosti preuzete iz historije. Vidjećemo da je Harun al-Rašid, u okviru *Hiljadu i jedne noći*, često okružen ženama, robinjama, pjevačicama, da se često ženio, dok to ne potvrđuju historijske činjenice. Od vremena u kojem su priče nastale

³⁶ Naracija (latinski: *narratio*) – *pripovijedanje; pričanje; slikovito izlaganje; prikazivanje*. Narativni tekst je, najjednostavnije rečeno, tekst u kojem se pripovijeda neka priča, tj. izlažu neki događaji. Za narativni tekst bi se moglo reći i da je tekst koji povezuje niz događaja (koji su se dogodili na nekom mjestu, kroz određeni vremenski period) jednom ili više likova, koji mogu biti izmišljeni ili stvarni.

³⁷ O funkcijama likova vidjeti više u: Vladimir Propp, *Morfologija bajke*, Prosveta, Beograd, 1982, str. 35-75.

³⁸ Gajo Peleš, *Tumačenje romana*, Art Tresor, Zagreb, 1999, str. 30.

zavisilo je i kreiranje pojedinih likova halifa i vezira. Oni iz trenutno vladajuće dinastije bili bi okarakterisani kao plemeniti i pravedni, dok bi oni iz prethodne bili prikazivani kao raskalašeni i nepravedni.³⁹

Opijanja na dvoru uz pjevačice i pjesnike je imalo dugu tradiciju. Tako Haruna al-Rašida vidimo opisanog kao genijalnog ljubitelja pijanskih sjedaljki, dok historijske činjenice govore suprotno; u historiji je Harun al-Rašid pobožna i trijezna osoba, čije usne nikada nisu dotakle vino. Druge abbasijske halife bile su na zlu glasu po svojim noćnim pijankama.⁴⁰ Treba dodati i to da su neki halife i sultani, u okviru ovih priča, poštovali i slušali vjerske vođe, koje, kao javno lice islama, ovdje vidimo uvijek trijeznim i strogim.

„Iako je književnost fikcija, odnosno stvaralačka djelatnost, niko ne može poreći da mnoga književna djela detaljno opisuju zbiljske ljude i događaje, da su mnoga pravi izvor mnoštva povijesnih podataka, a da se mnogima čak i u najvećim uzletima mašte može lako razabrati okosnica u posve određenoj zbilji svagdašnjeg života.“⁴¹ Tako ćemo vidjeti da Harun al-Rašid, iako nekada nije glavni pokretač i lik u priči, ipak se pojavljuje kao pozadina i okvir priče, kao i Bagdad. *Hiljadu i jedna noć* je specifična i po tome što dolazi do stalne interakcije stvarnog i nadnaravnog svijeta i miješanja likova.

Vremenski period nastanka, sabiranja i pisanja ovih priča je jako dug, one su spoj mnoštva zemalja i kultura. Pored Bagdada možemo uočiti da se radnje mnogih priča događa u Kairu, kao što možemo vidjeti kairske osobenosti u likovima. Na ulicama Kaira su se tako mogli naći raznovrsni zabavljači, kazivači pripovijesti, žongleri, „gumeni ljudi“, šarmeri zmija, hrvači, sajmišni mađioničari, itd.⁴² Poput scena iz bagdaskog blještavila koje oslikavaju niski život, prevare, pijanstva, nevjerstva, skandale, odlaske u javne kuće, istu sliku imamo i na ulicama Kaira. „Slika kairskog bujajućeg, priprosto niskog života, koji se vrti oko nasrtljivih žena, slika namagarčenih i narogonjenih muževa i sretnih snažnih nosača, može biti isto toliko fantazija koliko i priče o kraljevstvima džina i začudnim dogodovštinama u halifskim palačama.“⁴³ Međutim, vrlo je moguće da su neke od ovih priča odraz načina življenja tog

³⁹Više o likovima koji se u *Hiljadu i jednoj noći* spominju uz Haruna al-Rašida vidjeti u: Selma Fazlić, „Od ličnosti do lika: Historijski zasnovani junaci *1001 noći*“, *Znakovi vremena*, Vol. 12, dvobroj 42/44, Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“, Sarajevo, 2009, str. 266 – 276.

⁴⁰ Robert Irwin, *1001 noć na Zapadu...*, str. 230.

⁴¹ Milivoj Solar, *Teorija književnosti...*, str. 16.

⁴² Vidjeti: Robert Irwin, *1001 noć na Zapadu...*, str. 194.

⁴³ Ibid., str. 243.

vremena pod memlučkom vlasti, što bi dalje moglo značiti da su neke od njih, čak mogle biti utemeljene na stvarnim događajima.

Nasuprot stvarnih likova imamo izmišljene likove koji pripadaju „stvarnom“ svijetu, kao i one likove koji imaju nadnaravne moći, odnosno koji pripadaju nadnaravnom svijetu, poput duhova i džina, koji su muslimani i nemuslimani, dobri i zli, i osnovna razlika među njima je njihova moć. Između ovih svjetova pojavljuje se i svijet životinja.

Iako je nekad teško odvojiti istinu od legende i fantazije ove priče su na jedan način svjedočanstvo i izvor koji govori o životu kako onih na visokim položajima, tako, možda i još više, o životu sitnog staleža. „Visoki život je bio stvar službenog bilježnja, dvorskih panegirika i pobožnih hronika.“⁴⁴ Takvi izvori, kojih je mnogo, nude mnoštvo iscrpnih podataka o životu vezira, sultana, prinčeva, emira i učenih ljudi, dok je s druge strane vrlo malo izvora o životu običnih ljudi a još manje onih koji govore o životu uličnih zabavljača, lopova, i tome slično. „Pripovijesti *Hiljadu i jedne noći* jesu urbane pripovijesti, pisane većim dijelom od strane ljudi iz gradova o ljudima u gradovima za ljude u gradovima!“⁴⁵ „Seljak i nomad pojavljuju se tek povremeno kao likovi u pripovijestima *Hiljadu i jedne noći*, a i kad nomadski Arap ili Kurd imaju kakvu ulogu u ovim pripovijestima, ta je uloga često neugodna.“⁴⁶

„Moram otići u Bagdad i jesti medenjake – reče beduin koji u životu nije vidio medenjake, niti je kročio u Bagdad.“⁴⁷

„Sudija naredi da me razapnu i reče: Presuđujem da uzmete deset ritala medenjaka i da je hranite njima dok je razapeta. Ako ih pojede, odvežite je, a ako ne pojede – ostavite je razapetu. Međutim, duša mi ne ište slatko.“⁴⁸

„Časti mi arapske – povika beduin – ja i dolazim iz logora samo zato da bih jeo medenjake, pa ću ih ja jesti umjesto tebe.“⁴⁹

„Te kolače može jesti samo onaj ko se objesi na moje mjesto.“⁵⁰

⁴⁴ Ibid., str. 180.

⁴⁵ Ibid., str. 181.

⁴⁶ Ibid., str. 182.

⁴⁷ *Hiljadu i jedna noć: izabrane priče*, preveo s arapskog, priredio i predgovor napisao Esad Duraković, Tugra, Sarajevo, 2004, str. 275. (Dalje kao: *Hiljadu i jedna noć: izabrane priče*).

⁴⁸ Ibid., str. 276.

⁴⁹ Ibid., str. 276.

⁵⁰ Ibid., str. 276.

„Tako Dalila nadmudri beduina koji je odveza, a ona njega sveza na svoje mjesto, pošto mu prije toga svuče odjeću.“⁵¹

„Tada naiđe valija s grupom ljudi koje je Dalila prevarila i on reče stražarima:

Ustanite i odvezite Dalilu!

Nećemo jesti balilu⁵²! – povika beduin. – Jeste li donijeli medenjake?“⁵³

Opisi većine likova su shematizirani – svi ribari su jednako nesretni i siromašni, a svi sinovi trgovaca izgube i potroše bogatstvo na uživanje, da bi poslije morali raditi i truditi se da dođu do novca, i većina njih nalikuju jedan na drugug, posebno oni koji pripadaju nadnaravnom svijetu. Svi divovi imaju određenu moć, svi su ogromni, svi su u službi onome ko ih posjeduje kroz lampe ili prstenje.

„Nije to isti duh – objasni joj se Aladin. – Oba su, doduše, slična po veličini i strašnom izgledu, ali se ipak i vidljivo razlikuju. Rekao sam ti da je onaj prvi bio rob prstena koji mi je onaj zlotvor na ruku stavio. A ovaj koji nam je doneo jelo rekao je da je rob svjetiljke koju si držala u ruci.“⁵⁴

„To što tražiš – odvrati mu duh – prevazilazi moju moć. Za to treba da se obratiš duhu čarobne svjetiljke.“⁵⁵

Svi likovi koji pripadaju stvarnom svijetu bilo da su historijski posuđeni, bilo da su izmišljeni, pripadaju raznim društvenim staležima i prema socijalnom stanju oni su bogati (kraljevi, sultani, veziri, trgovci) ili siromašni (ribari, krojači, obućari, starci i starice, nosači (hamali), poljoprivrednici), a na osnovu ovoga možemo ih podijeliti na gospodare i robove.

Generalno likove u pričama iz *Hiljadu i jedne noći* možemo podijeliti na dobre i zle. Nekada je moralna okosnica lika naglašena samim njegovim izgledom ili imenom; nekada imena likova označavaju njihove osobine. S druge strane tu su likovi koje ćemo ocjenjivati na osnovu njihove interakcije s drugim likovima koji se pojavljuju u djelu, ili u skladu s njihovim postupcima. Treba spomenuti i likove koji su nam u početku predstavljani kao grubi, oholi, pohlepni, lukavi, lijeni, rasipnici, pa se spletom okolnosti promijene.

⁵¹ Ibid., str. 277.

⁵² Balila – kukuruzna kaša na arapskom jeziku.

⁵³ *Hiljadu i jedna noć: izabrane priče*, str. 277.

⁵⁴ *Hiljadu i jedna noć (izbor)*, s arapskog preveo Besim Korkut, izbor uredila Adila Begović – Šabbuh, Veselin Masleša, Sarajevo, 1981, str. 94.

⁵⁵ Ibid., str. 140.

Imajući na umu vrstu djela onda trebamo istaći da su samo neki likovi imenovani, a da moral i djelovanje svih likova igra glavnu ulogu u njihovim karakterizacijama. Želeći da kralju Šahrijaru pokaže kako svi nisu isti, te kako često srdžba i pomiješanost emocija mogu dovesti do krivog zaključka i nanijeti nepravdu drugima, Šeherzadi je bitno da kroz radnju osvijesti kralja i zbog toga uvodi likove koji su potrebni da bi se ta radnja izvršila. Većina priča završava sretno, i u većini priča bitno je snaći se i pobijediti, nekada ne birajući način i sredstvo. Tako u priči o Dalili spletkarošici i njezinoj kćerki Zejnebi, Dalila bira da bude spletkarošica kako bi se za nju čulo i kako bi dobila položaj i plaću od halife. Dakle, Dalili nije bitna etična pozadina njezinih djela, već joj je bitno da ostvari korist.

„U gradu je bila jedna starica po imenu Lukava Dalila, a imala je kćer koja se zvala Zejneba Spletkašica.“⁵⁶

„Dalila je znala razna lukavstva i smicalice, tako da je umjela zmiju iz rupe izmamiti, a i sam Iblis je od nje učio podvale.“⁵⁷

Međutim, Dalilu su na taj postupak motivirala dva druga lika koji su čini razne marifetluke, Ahmed Denef i Hasan Šuman koji su došli na visoke položaje upravo koristeći svoj um i pamet u iste svrhe kao i Dalila.

„Priča se, sretni care, da je u doba vladavine Haruna ar-Rešida bio jedan čovjek po imenu Ahmed ad-Denef i drugi po imenu Hasan Šuman. Obojica su bili dovtljivi i lukavi i činili su prava čuda. Zbog toga halifa bogato dariva Ahmeda ad-Denefa i postavi ga za starješinu desnog krila svoje garde. Bogato i dariva Hasana Šumana i postavi ga za starješinu lijevog krila svoje garde.“⁵⁸

Ahmed al-Danaf ili Ahmed zvani Bolest bi mogao biti historijska ličnost. Naime, dva memlučka hroničara navode nekonzistentnu informaciju da je postojao heroj jedne popularne romanse Ahmed zvani Bolest, čija se priča temeljila na nekom kriminalcu zvanom Hamdi, koji je živio u Kairu, u desetom stoljeću. Prema Ibn Ilyasu bandita zvanog Ahmed Bolest uhvatile su memlučke vlasti i pogubile 1486. godine.⁵⁹

Kroz Dalilu i Ahmeda al-Danafa vidimo jednu od karakteristika arapske književnosti. „Kult lukavstva, varki, i prepredenosti *hiyal* prožima arapsku književnost i priče o prepredenim

⁵⁶ Hiljadu i jedna noć: izabrane priče, str. 251.

⁵⁷ Ibid., str. 252.

⁵⁸ Ibid., str. 251.

⁵⁹ Robert, Irwin, *1001 noć na Zapadu...*, str. 218.

lopovima ili huljama i nitkovima sačinjava jedan podžanr u sklopu jednog šireg žanra koji slavi lukavstvo vojnika, žene, nezvanih gosta i čak – životinja. Slavljenje i hvaljenje umještnosti ili majstorski izvedenih varki, [...], jeste jedna od najistaknutijih crta srednjovjekovne arapske kulture.“⁶⁰

U priči o *Tri jabuke* crni rob, znajući pozadinu priče o kupovini jabuka ipak ih uzima (krade) od dječaka i pri tome iznosi laži o načinu stizanja do istih, nanoseći nepravdu jednoj cijeloj porodici – žena je nepravедno ubijena, njezinom suprugu prijete vješanje, djeca su ostala bez majke, otac bez kćerke, a vezir Džafer i njegovi amidžići skoro pa obješeni od strane halife.

Lukava starica česta je figura u mnogim pričama, koja ponekad radi u korist dobra, ponekad u korist zla, a ponekad se dobro i zlo smjenjuju. Dakle, takve starice su prikazane nekada kao pozitivni i dobri likovi, a nekada kao zli i negativni likovi. Njihove spletke uglavom pogađaju dobre i naivne. Ako se vratimo na priču o Dalili splektašici onda ćemo vidjeti da je većina likova u ovoj priči naivna. Ne naglašavajući posebno da li su oni dobri ili zli, kroz njihve postupke vidimo njihovu naivnost, počevši od emirove žene, vlasnika radnje, nosača, do slušknje predsjednika trgovaca. Njihova lakomislenost i vjerovanje da su svi dobri i poštени, a posebno starice, dovela ih je do toga da izgube imovinu i da budu poniženi, ili da budu sredstvo preko kojeg će lukava starica doći do cilja. Ovdje ćemo posebno povući paralelu između emirove žene i princeze Bedrulbudur iz priče o Aladinu i njegovoj čarobnoj svjetiljci. Iako je bila princeza, imala najbolje obrazovanje i savjetnike, ona je ipak nekoliko puta prevarena i „ispala“ naivna. Prvi put kada je dala čarobnu lampu zlom čarobnjaku (za kojeg znamo da je zao lik), a drugi put kada je njegovog brata, koji se pretvarao da je dobra starica, primila u kuću ne razmišljajući ko je ona, odakle je i zašto došla. Ovdje ne sporimo njezinu dobrotu želeći da pritekne u pomoć starici, niti njezinu dobru želju da staru lampu (o čijoj svrsi nije bila obaviještena i nije znala njene tajne) zamijeni novom, boljeg kvaliteta i materijala, već govorimo o njenoj naivnosti da vjeruje osobama koje nikad prije nije vidjela. I ne samo da je jednom pogriješila već iz svoje pogreške ništa nije naučila. Kad smo već spomenuli kako neki likovi tokom vremena i odrastanje, ili usljed specifičnih okolnosti nešto nauče, postanu mudriji, ovo je prilika da se vratimo na promjenjive i nepromjenjive karaktere. Kralj Šahrijar je jedan od likova koji se mijenjao usljed različitih okolnosti. Za razliku od kralja Šahrijara, zli čarobnjak iz priče o Aladinu, je uvijek bio isti – pohlepan i zao. Međutim, tokom cijele priče možemo pratiti razvoj Aladina i njegovo sazrijevanje. Od jednog naivnog, siromašnog,

⁶⁰ Ibid., str. 216.

roditeljima neposlušnog i lijenog dječaka sa ulice do mudrog i bogatog budućeg cara, lijepih manira i lijepog ponašanja. Njegova majka je još jedan od likova koji se nije mijenjao, jer uprkos bogatstvu kojeg su stekli ona je ostala ista siromašna tkalja, iste odjeće i istog ponašanja. Ni Lukava Delila se nije mijenjala bez obzira na to što je od halife dobila ono što je željela. Sinbad je primjer lika koji je bio mudar i snalažljiv, ali se nije mijenjao poslije brodoloma. Svaki novi brodolom bio mu je nova lekcija, međutim, nakon određenog vremena on se ponovo vraćao avanturama (jer njegov duh je, jednostavno, avanturistički) kao da se nije ništa desilo.

Kao što vidimo iz samog naslova priče *Priča o Ahmedu ad-Denefu, Hasanu Šumanu, te Lukavoj Dalili i njejoj kćerki Zejnebi Spletkašici* nekim likovima se navodi ime ili čak i prezime. Zatim, tu su likovi kojima se navodi samo ime gdje se njihovom imenu pridodaje atribut koji opisuje njihov karakter ili neku od fizičkih karakteristika. Međutim, neka od imena likova su upravo sama po sebi opis koji ukazuje na njihovu fizičku ljepotu, njihovu inteligenciju ili njihovo neko drugo svojstvo, kao naprimjer *Kamer-uz-Zeman, sin cara Šhremana*. Ime princa Kamer-uz-Zemana, poput imena kneginje Badrulbudur opisuje njihovu fizičku ljepotu.⁶¹

„Pošto se izredaše mjeseci, rodi mu sina kao sjajan mjesec u mrkloj noći. Zato mu dade ime Kamer-uz-Zeman.“⁶²

Kada smo već spomenuli Kamer-uz-Zemana, treba napomenuti da imena poput ovog, a koja su davana pripadnicima kraljevskih porodica u okviru *Hiljadu i jedne noći*, slične onim ispraznim titulama, koje su prema al-Biruniju, Abbasidi neselektivno davali svojim slugama, pomoćnicima i prijateljima.⁶³

U nekim se pričama, kako smo već prije spomenuli, likovi uopšte ne imenuju ili se navodi samo neko od njihovih svojstava, zanata, ili se navodi mjesto porijekla odnosno življenja određenog lika, kao naprimjeru *Priča o budali kojem su ukrali magarca*⁶⁴, *Priča o bagdaskom berberu*, *Mladić iz Mosula*, *Ribar i ifrit*, ili *Trgovac i ifrit*. Tako da iz samih naslova možemo vidjeti neke osobine likova u *Hiljadu i jednoj noći*.

⁶¹ Kamer-uz-Zeman: *mjesec (svog) vremena*; Badru-al-Budur: *puni mjesec svih punih mjeseci*.

⁶² *1001 noć (Izbor)*, Fehim Spaho..., str. 389.

⁶³ Naziha Mukhlis, *Studies in the social background to The Arabian Nights*, Doctoral thesis, University of London, 1968, p. 107.

⁶⁴ Treba napomenuti da postoji razlika u prijevodima naslova kod različitih prevodioca. Tako naprimjer Esad Duraković je priču o siromašnom ribaru i halifi Harunu al-Rašidu naslovio kao „Priča o ribaru Halifi i majmunima“, dok je u izboru kojeg je priredio Sulejman Grozdanić, na osnovu prijevoda Besima Korkuta, ista priča naslovljena kao „Siromašni ribar i Harun al-Rašid“.

Vezano za naslove priča treba dodati da je vrijeme imalo utjecaja na iste. Pa tako postoje razlike između naslova priča koje se javljaju u različitim razdobljima. Za razliku od priča koje imaju bagdadsku ili perzijsku pozadinu, i čiji naslovi su odlika tih vremena, područja i civilizacija, u pričama koje su oblikovane u Egiptu stiče se dojam da se u imenima likova često pojavljuje „al-Dīn“ koja je pridodata imenu, odnosno svakoj riječi koja označava ime, u formi sufiksa ili drugog člana genitivne veze.⁶⁵⁶⁶ Toliko o imenima i načinu davanja imena u *Hiljadu i jednoj noći*; vratimo se likovima i njihovim drugim osobinama i karakteristikama.

Veliki dio tih likova su kontrast jedni drugima. Jedni su dobri, drugi zli, dok se treći mijenjaju i nekada ih na početku priče upoznajemo kao zle ili manje dobre, odnosno dobre, dok na kraju priče vidimo njihovu promjenu. Međutim, zanimljiva je činjenica da se kroz sve priče u okviru *Hiljadu i jedne noći*, većina žena smatra nečasnim, pokvarenim, prevrtljivim, zlobnim i lukavim. U nastavku ćemo navesti samo jedan od takvih primjera.

„Moj oče – odvrati mu carević – ja nemam nimalo volje za ženidbom. Ne osjećam nikakve naklonosti prema ženama jer sam koješta našao po knjigama o njihovoj lukavosti i varkama, a pjesnik je rekao:

'Ako me pitate o ženama,

Ja ih dobro poznajem.

Kada čovjeku obijeli kosa ili mu nestane novca,

Onda on nema udjela u njihovoj ljubavi.“⁶⁷

Zaista, veliki dio ženskih likova prikazan je mudrim, lukavim i spreminim na laž. „Međutim R. Kabbani nastavlja tvrditi da žene u ovim pričama potpadaju pod dvije kategorije: s jedne strane su preljubnice, čarobnice i prostitutke, lascivne i mnogo zastarjele i opake, i, s druge strane, pobožne, smjerne i mudre žene „koje nisu izazovno seksualne“ i čije su vrednote „obično dekorativna folija za glavnu crtu priče, i koje nisu od velike dramske vrijednosti“.⁶⁸ Međutim, ovo ne znači da su sve mudre i lukave žene i djevojke bile, istovremeno, lošeg morala i nevjernice. Neke od njih su svoje laži opravdavale nezasićenim osjećajima ljubavi. Tako u priči

⁶⁵ شَمْسُ الدِّينِ وَ نُورُ الدِّينِ „Šamsu-d-dīn i Nūru-d-dīn“ su dva brata koji su bili veziri sultana u Egiptu. U njihovim imenima imamo riječ „al-dīn“ kao drugi član genitivne veze, dok prva riječ tj. prvi članovi imena i genitivne veze „šams“ i „nūr“, označavaju „Sunce“, odnosno „svjetlost“.

⁶⁶ Naziha Mukhlis, *Studies in the social background to The Arabian Nights*, Doctoral thesis, University of London, 1968, str. 107.

⁶⁷ *1001 noć (Izbor)*, Fehim Spaho..., str. 390.

⁶⁸ Robert, Irwin, *1001 noć na Zapadu...*, str. 240., 241.

o dobrom, razumnom i poštenom obućaru Marufu imamo dvojako viđenje ženskih likova. Na početku nam je predstavljena njegova žena Fatima, kao pokvarena, bestidna žena, te nezahvalna supruga, o kojoj dovoljno govori njezin nadimak „Balegarka“.

„Imao je ženu Fatimu, a dao joj je ime al-Urra. Tako su je nazvali zbog toga što je bila pokvarena, bestidna i smutljiva rospija. Ona je gospodarila svojim mužem, pa ga je svakog dana psovala i proklinjala po hiljadu puta. Muž se plašio ženine zlobe i zazirao je od njene pokvarenosti, jer je to bio razuman čovjek koji je držao do svoje časti. Međutim, bio je siromašan. Kada bi zaradio više novca, trošio ih je na nju, a kada bi zaradio malo – te noći bi iskalila bijes na njemu lišavajući ga zdravlja i ta noć bi mu bila crna kao njena savjest.“⁶⁹

Obzirom na to da u pričama postoji stvarni svijet i imaginarni (zamišljeni ili mogući svijet) tako dijelimo i likove tih priča. Za stvarni svijet kažemo da je to onaj u kojem se mi nalazimo i onaj koji zbiljski postoji, dok bi mogući svijet bio ona teoretska osnovica prema kojoj bi se mogao uspostaviti pretpostavljeni pripovijedni svijet. Tu je i potpuno izmišljeni (fiktivni) svijet koji se izravno ne oslanja na zbiljski svijet.⁷⁰ A kako su likovi pokretači radnje u svaki od tih svjetova pripovjedač stavlja određene likove oblikujući ih shodno funkciji i svijetu kojem pripadaju. Na početku ove priče imamo sasvim realan prikaz braka koji ne funkcioniše, čiji su sudionici potlačen, razuman muž i krajnje bestidna, osorna i nezahvalna supruga. Mogli bismo reći da ovi likovi pripadaju nekom zbiljskom (stvarnom) svijetu. Pripovjedač nam ne daje uvid u obrazovanje žene, niti njen porodični život prije braka na osnovu kojeg bismo mogli zaključiti zašto se ponašala loše u tolikoj mjeri. Međutim, pripovjedač nam daje uvid u stanje cjelokupnog ženskog svijeta, u patrijarhalnim okolnostima, za kojeg se smatralo da je potlačen, zatvoren bez obrazovanja i prava. Mi ovdje imamo drugačiju sliku koja govori o smjelosti žene da napada muža i nad njim provodi svoje hirove i, slobodno bismo mogli reći, jednu vrstu nasilja, od koje je na kraju i pobjegao, jer više nije mogao izdržati njezino ponašanje i nepodnošljivo mučenje.

Od žene se očekivalo da bude poslušna i pobožna, i da ona iz kuće smije izlaziti samo uz dozvolu muža, pristojno obučena, po mogućnosti lica prekrivenog velom. Međutim, nisu se sve žene pokoravale svojim muževima; neke neke su žene vrhunile nad svojim muževima.⁷¹

⁶⁹ Hiljadu i jedna noć: izabrane priče, str. 103.

⁷⁰ Vidjeti: Gajo, Peleš, *Tumačenje romana*, Art Tresor, Zagreb, 1999, str. 29-38.

⁷¹ Robert Irwin, *1001 noć na Zapadu...*, str. 244.

U drugom dijelu priče, u kojem se miješaju stvarni i imaginarni, nadnaravni svijet, pojavljuje se careva kćerka kojom se, spletom okolnosti, nesretni obućar, s početka priče, oženio. Princeza je jedan od onih tipskih likova kojima je ljubav uzela razum i koji su spremni uraditi sve zbog blizine voljene osobe. Nju bismo mogli smjestiti u „mogući svijet“. Ne želeći osramotiti ni sebe ni svog muža ona je smislila varku kojom bi spasila svoju i muževu čast. Na osnovu njezinog ponašanja možemo zaključiti da svaka žena svoju mudrost i pamet nije koristila u negativne svrhe. Posebno se to vidi u situaciji sa pohlepim vezinom, koji je, ustvari, sve vrijeme krio svoje prave namjere (pohlepu) i pretvarao se da je pošten i odan sluga, te oštroumna osoba. Kao što stihovi kažu princeza je iskoristila svoje lukavstvo da bi spasila i odbranila carstvo i svoju čast od vezira koji, domogavši se čarobnog prstena, više nije mario ni za šta osim za bogatstvo, uživanje i strasti.

„Svojim lukavstvom ja sam postigla

Ono što sabljom nisam mogla

I najzad se domogoh plijena svoga

Što slađe je od voća svakoga.“⁷²

Što se tiče ponašanja žena, princeza je, za razliku od Fatime Balegarke, ostala ista u svim situacijama: iskrena, razumna, ne mareći za bogatstvo. Fatima je do Marufa dospjela na isti način, na koji je i on dospio u taj grad – donio ju je marid. Iako je govorila da se promijenila nakon Marufova odlaska i da su je glad i siromaštvo opametili, kao i da je shvatila svoje greške, ona je ponovo, nakon nekog vremena, i uprkos Marufovom dobročinstvu, poželjela da ga ubije. Međutim, kako dobro uvijek pobjeđuje (a posebno u ovoj vrsti priča), tako ni Fatimina zla namjera nije uspjela. Fatima se, u suštini, nije kajala zbog svojih postupaka prema Marufu, već zbog situacije u koju se dovela vlastitim ponašanje. Na dobročinstvo je uzvratila još većom mržnjom jer se, ustvari, nikada nije ni promijenila.

„Dječak poče dolaziti i Fatimi i ocu, ali ona dijete zamrzi budući da nije bio njen sin.

Pošto dijete vidje da iz nje izbija mržnja, poče je izbjegavati i zamrzi je.“⁷³

⁷² Hiljadu i jedna noć: izabrane priče, str. 151.

⁷³ Ibid., str. 157.

„Maruf je bio zabavljen ljubavima prema lijepim robinjama i ne razmišljajući o svojoj ženi, Fatimi Balegarki, jer je to bila sijeda i odvratna starica, ćelava i ružnija od pjegave zmije.“⁷⁴

Ovdje imamo opis fizičkog izgleda koji je u funkciji objašnjavanja unutrašnjosti lika. Štaviše, poređenjem sa zmijom, pripovjedač želi da pokaže kakva je bila Fatima i koliko je mržnje i zla izbijalo iz nje. Ovdje je opis robinja tipski – sve su bile lijepe.

Što se tiče Marufa on je primjer kroz kojeg pripovjedač želi pokazati kako dobrota i poštenje pobjeđuju. Ako pogledamo osobine Marufa, njegov socijalni status i obrazovanje, vijećemo mnogo sličnosti sa likom Aladina i njegovim stanje. Oba lika se kroz priču razvijaju, najprije, u bogate trgovce, a zatim postaju pravedni carevi. Iako im je sreća bila naklonjena pa su pomoću čarobnih prstenova i svjetiljki, uz Allahovo dopuštenje, stekli bogatstvo i na isti način se oženili, obojica su ostali pravedni i činili su doročinstva. Nadalje, nemoguće je ne zapaziti utjecaj vjere na ponašanja pojedinih likova u okviru *Hiljadu i jedne noći* i koliko su vjeri bili naklonjeni.

„Maruf nije pružio utočište Fatimi zbog njenih pohvalnih osobina, već je tako velokodušan prema njoj bio u želji da zadovolji uzvišenog Allaha.“⁷⁵

Vratimo li se na početak priča, okvirnu priču, odnosno uzrok priča, vidjećemo da je upravo žena i njeno nevjerstvo uzrokom nastanka priča, da je žena ta koja podnosi kaznu kralja, i da je žena ta koja interveniše i priča te priče kako bi spasila ženski rod u kraljevstvu, te na osnovu toga možemo reći da je žena centralni lik priča *Hiljadu i jedne noći*. U ovom patrijarhalnom društvu žena je okvir priča; ona i njeno tijelo, ljepota, lukavost, nevjerstvo ili odanost. Mogli bismo čak reći da je naglašeno muško razmišljanje o ženi i njenoj nesposobnosti da čuva vlastito tijelo. Šeharzada želi upozoriti kralja na to da žene, baš kao i muškarci, nisu sve jednake, i da postoje one nevjerne, promiskuitetne, ali da postoje i odane, kreposne i iskrene žene. U *Hiljadu i jednoj noći* susrećemo mnogo ženskih likova: vjernih žena (supruga), konkubina, robinja, pjevačica, posvećenih majki, učenih i pametnih žena, lukavih žena, starica i djevojaka, žena koje se bave magijom, koje rade u javnim kućama, sultanija i kneginja, bogatih i siromašnih, kao i džinija.

⁷⁴ Ibid., str. 157.

⁷⁵ Ibid., str. 157.

Majke princeza se rijeko opisuju detaljno i ne navode se njihova imena. Međutim, priče *Hiljadu i jedne noći* za svaku princezu ili kneginju, kao i kćerke vezira i bogataša kažu da su bile izvanredne ljepote, divnog stasa i imale najljepši nakit i odjeću.

„Isto se tako složi te Šemsudinova žena rodi kćer, kakve nije bilo u Misiru, a Nurudinova opet sina, da nije bilo ljepšeg u njegovu vremenu, pa mu zato nadjenu ime Hasan.“⁷⁶

„Mlada je izgledala kao mjesec u četrnaestoj noći. Kad se okrenu bijaše kao hurija – da je slavljjen Onaj Koji je stvorio tako lijepu! Ostale žene koje su je okruživale izgledaše kao zvijezde, a ona među njima kao mjesec kad se pomoli iza oblaka.“⁷⁷

„Na to se ona vrati, a mlada, kojoj je bilo ime Sit-el-Husn, uniđe (...).“⁷⁸⁷⁹

„U toga cara sam vidio tako krasnu kćer da je Bog u ova vremena nije ljepše stvorio. Ja ne znam kako bih je opisao, moj jezik to ne umije onako kako bi trebalo.“⁸⁰

Opisi žena, bilo u poeziji ili prozi, imaju opća mjesta. „[...] Richard Etthausen sugerirao je da se srednjovjekovna arapska predstava o idealnoj ženi⁸¹ može konstruisati iz rane arapske poezije.“⁸²

Već smo spomenuli da u pričama susrećemo žene jakog karakter i divnog morala. Međutim, kako ovo monumentalno djelo sadrži više od sedam stotina likova i raznih priča, imamo mogućnost da vidimo i drugu stranu koja prikazuje onaj manje lijep moral i prevrtljiv karakter. Zbog ljubavi i strasti kojima vrve ove priče, a koje su jako bitne u ponašanju likova, u istim se tijelo žene i njezina ljepota fizička vrlo često dovodi u prvi plan. Tako imamo Kameru-z-Zemana i kneginju Budur koji dugo odbijaju brak, ali kada vide jedno drugo, tj. kada vide fizičku ljepotu jedno drugog u njihovim srcima se, odjednom i iznenada, javlja ogromna ljubav, protkana strašću.

⁷⁶ *1001 noć (Izbor)*, Fehim Spaho..., str. 168.

⁷⁷ *Ibid.*, str. 177.

⁷⁸ *Ibid.*, str. 180.

⁷⁹ *Sit-el-Husn*, još jedno od karakterističnih imena u *Hiljadu i jednoj noći*. Značenje imena je „ljepotica“.

⁸⁰ *1001 noć (Izbor)*, Fehim Spaho..., str. 401.

⁸¹ U ovim ljubavnim pjesmama čitamo da idealna arapska žena mora biti tako omašna da ona gotovo pada u san, da mora biti nezgrapadna kad ustaje i da gubi dah kad brzo hoda; da joj njezine grudi moraju biti jedre i zaobljene, te, opet, da njezin struk mora biti vitak i dražestan, njezin trbuh mora biti mršav, njezina bedra kosa a njezina stražnjica tako mesnata da zapriječi prolaz vratima. Za njezine noge kaže se da su poput mramornih stupova, vrat joj je nalik gazelinom, dok su joj ruke opisane kao dobro zaobljene, sa mehkim i nježnim laktovima, sa punačkim zglobovima i dugačkim prstima. Njeno lice sa svojim bijelim obrazima ne smije biti ispijeno, oči su joj kao u gazele, u kojima je bionjača jasno označena. Vidjeti: ⁸¹Robert Irwin, *1001 noć na Zapadu...*, str. 250.

⁸² Robert Irwin, *1001 noć na Zapadu...*, str. 250.

U narodu se kaže „sto ljudi, sto čudi“, pa tako i u ovim pričama izmjenjuju se likovi raznih životnih priča, osobina, karaktera, morala, težnji, ambicija, obrazovanja i društvenog, odnosno socijalnog statusa.

Naime, vrijeme u kojem su nastale ove priče, kao i vrijeme u kojima su objavljene, je dominantno patrijarhalno, u kojem je čast žena i njihov moral, čast cijele porodice. Još jedna od karakteristika toga vremena je da su bogati željeli bogate, odnosno da su bogati željeli samo još više bogatstva ne mareći za išta drugo. To vidimo, naprimjer, u priči o Aladinu, kada njegova majka kaže da čak i ne pomišlja da izađu pred sultana, a i kada vezir, želeći da svog sina oženi princezom, kaže sultanu, da Aladinovoj majci kaže da sačeka tri mjeseca. Kroz „ova tri mjeseca“ vidimo sultanov karakter. Sultan koji je vidio samo dijamante, blago i palače, tražio je od Aladina nemogući dar kako bi mu dao ruku svoje kćerke Badrulbudur, pri tome znajući da će ruku kćerke dati vezirovom sinu, jer vezir je ipak vezir, ima visok položaj i njegov sin je obrazovan i bogat. Kada Aladinova majka donosi bogate i do tada neviđene darove, sultan mijenja mišljenje i ruku kćerke daje Aladinu. Ovdje bismo mogli dati (uslovno, jer ipak nije mogao odoljeti blagu kojeg je donio Aladin) i drugo objašnjenje. Vrlo je moguće da je car želio da kćerku uda za vezirova sina kako bi i dalje on imao glavnu riječ i mogao da nagleda situaciju, kao i da mu kćerka uvijek bude blizu. Nikako ne treba osporiti brigu i želju sultana da njegova kćerka ima lijep život, život dostojan princeze. Njegovu brigu i ljubav ova prema djetetu vidimo prvenstveno u dijelu kada čarobnjak krade lampu i sa sobom odvodi princezu.

„Mene se ne tiče šta je bilo s tvojim dvorcem – naljuti se opet sultan. – Moja kći mi je beskrajno milija i ti mi je moraš vratiti, ili ćeš izgubiti glavu.“⁸³

I u drugim pričama imamo primjere brige i ljubavi sultana i kraljeva za djecom, a posebno ukoliko bi oni duže bili odsutni ili bi zapali u neke nedaće.

„Djevojka je bila kćer cara tog grada i otac ju je toliko volio tako silno da je radi nje sagradio cijeli dvorac“⁸⁴

Da nekim moral, uprkos patrijarhalnom društvu, nije bitan, kao ni odgovor i karakter, i da im nije bitno na koji način će zaraditi vidimo u priči o halifi Harunu ar-Rešidu i mladiću iz Omana. U ovoj priči mladić koji je porijeklom iz Omana, čiji je otac bio bogati trgovac, prodaje

⁸³ *Hiljadu i jedna noć (izbor)*, s arapskog preveo Besim Korkut, izbor uredila Adila Begović, Šabbuh, Veselin Masleša, 1981, str. 139.

⁸⁴ *Hiljadu i jedna noć: izabrane priče*, str. 25.

imetak i spletom okolosti dolazi u mjesto u kojem živi Tahir ibnu-l-Ala. A Tahir ibnu-l-Ala je bio čovjek koji je „držao djevojke“⁸⁵.

„Kada klanjamo namaz, odoh s ljudima na mjesto Karnussirat. Tu ugledah jednu visoku kuću s balkonom koji je gledao na obalu i imao prozore. S grupom ljudi, stigoh do toga mjesta i vidjeh jednog starca kako sjedi. Na njemu je bilo lijepo odijelo i od njega je dopirao lijep miris. Bradu je češljao tako da mu se na grudima dijelila u dva pramena nalik na srebrene trske.“⁸⁶

„To je Tahir ibnu-l-Ala koji drži djevojke. Ko god mu dođe, može jesti, piti i ljepotice gledati.“⁸⁷

„Gospodine, sada želim djevojku koja za jednu noć uzima dvadeset dinara.“⁸⁸

„Izbroj mi zlatnike – na to će šejh.“⁸⁹

„Djevojka me primi da ljepše nije moglo biti.“⁹⁰

„Noćas je kod nas najznačajnija noć, vrijeme kad se svi zabavljaju jedni s drugima.“⁹¹

„Tu je bila jedna djevojka koja je prisutne izluđivala ljepotom, ljupkošću, stasom i skladnošću. Pored nje je stajao mladić držeći ruku oko njenog vrata dok su jedno drugo ljubili.“⁹²

„To je kćer Tahira ibnu-l-Ala. Ona je naša gospodarica, a sve mi njene smo robinje. Znaš li, Abu-l-Hasane, koliko koštaju jedna njena noć i dan?“⁹³

„Bila je kao pun mjesec u četrnaestoj noći: lijepa, zanosna, stasita, skladno građena, s glasom koji bi postidio divni zvuk lutnje...“⁹⁴

Da nekad lijepo odijelo i lijep izgled zna prevariti vidimo iz gore navedenih citata. Tahir ibnu-l-Ala je, po onome što nam nude priče *Hiljadu i jedne noći*, imao lijep izgled, lijepo odijelo, ali je „držao i prodavao“ djevojke uključujući i svoju vlastitu kćerku. Štaviše, dan i noć

⁸⁵ Blaži način kojim se objašnjava da je posjedovao javnu kuću.

⁸⁶ *1001 noć: 1-4*, preveo Esad Duraković, Ljiljan, Sarajevo, 1999, str. 389.

⁸⁷ Ibid., str. 389.

⁸⁸ Ibid., str. 390.

⁸⁹ Ibid., str. 390.

⁹⁰ Ibid., str. 390.

⁹¹ Ibid., str. 391.

⁹² Ibid., str. 391.

⁹³ Ibid., str. 391.

⁹⁴ Ibid., str. 392.

njegove kćerke su bili najskuplji. U ovoj priči većinu žena, odnosno ženskih likova, vidimo kao zabavljačice, lošeg morala. Veće čudo od starca koji prodaje vlastitu kćerku zarad dobitka i bogatstva, je to što naš glavni lik kuću tog starca posjećuje nakon namaza. Očekivali bismo da će njegov zdrav razum postupiti drugačije, posebno nakon što je obavio namaz. Međutim, nakon što su strast, a zatim ljubav i zaljubljenost zavladaile njegovim razumom, i kad je osjetio slast uživanja, potiskujući razum i vrlo vjerovatno još uvijek naivan i nezreo, on je sav imetak potrošio na žene u kući Tahira ibnu-l-Ala. Kada je ostao bez novca, izbačen je na ulicu posramljen i siromašan, a i dalje srca punog ljubavi prema kćerci Tahira ibnu-l-Ala. Tek tada je shvatio težinu vlastitih postupaka i pokajao se.

„ (...) i obuze me nemir, te posmislih: Doplovio sam preko mora sa hiljadu hiljada dinara, računajući tu novac od trideset lađa, i sve je to otišlo u kuću ovog odvratnog starca!“⁹⁵

„Tako odoh od njega go i slomljena srca.“⁹⁶

„Allaha mi, tako ne postupa razuman čovjek.“⁹⁷

„Bilo me je stid toga čovjeka, tako da mi oči zasuziše (...).“⁹⁸

Kada je osjetio posljedice vlastitih, nerazumnih i nezrelih postupaka, zastidio se i prekorio sam sebe. Ovdje vidimo i pratimo, baš kao i u priči o Aladinu, promjenu i sazrijevanje glavnog lika, pa čak, na jedan način, i promjenu kćerke Tahira ibnu-l-Alaa jer se i ona promijenila zbog ljubavi prema Abu-l-Hasanu, te odustala od starog načina života. Ono što je jedna od glavnih crta ove priče kao i mnogih drugih jeste to da se žena posmatra prvenstveno kroz prizmu strasti i tjelesne ljepote. Abu-l-Hasan, lijepi putnik iz Omana, otmjenih crta lica, se zaljubio u djevojku (zbog njene ljepote) ne mareći za njezin karakter i moral. Fatalna ljubav i zaljubljenost, koje nekad prati nevjerstvo, su jedna od osnovnih crta ovih priča. U bilo kojem slučaju, romantička i erotska književost bilo koje kulture uvijek je konstruirana iz uobičajenih motiva radnje, književnih stereotipa i otrcanih tema.⁹⁹

Jedna od karakteristika ove priče, kao i svih drugih priča u okviru *Hiljadu i jedne noći*, jeste gostoprimstvo i poštovanje titula. Gostoprimstvo je bilo ukazivano kako pozvanim, tako i onim gostima koji nisu bili pozvani, koji su sami „upadali“ na sjedaljke, kuće, gozbe i tome slično. „U srednjovjekovnom Bagdadu nezvano gostinstvo bilo je organizirani način

⁹⁵ Ibid., str. 394.

⁹⁶ Ibid., str. 394.

⁹⁷ Ibid., str. 395.

⁹⁸ Ibid., str. 395.

⁹⁹ Robert Irwin, *1001 noć na Zapadu...*, str. 243.

zarađivanja za život, tako da su profesionalni tufejljijun¹⁰⁰ osnovali neku vrstu esnafa pod upraviteljstvom šejha [...].¹⁰¹ Rijetko, baš rijetko, u ovim pričama se desilo da neko prema nekome nije pokazao izvanredno gostoprimstvo, bio sultan ili podanik, bogat ili siromašan, muškarac ili žena. Navesti ćemo primjer iz priče o mladiću iz Omana i halifi Harunu ar-Rešidu, a gostoprimstvo vidimo i u drugim pričama poput onim o Sinbadu Moreplovcu, o hamalu i tri djevojke, Aladinu i drugim.

„Gospodine, ja ne znam ko od vas ima viši čin. U ime Allaha, neka prvi među vama izvoli sjesti na počasno mjesto, a njegovi drugovi neka zauzmu mjesto prema rangu.“¹⁰²

Nije se samo poštovao čin, titula ili rang, već kroz cijelo djelo vidimo oštre ivice granica između siromaštva i bogatstva. Nekako stičemo osjećaj da su se bogati više cijenili i poštovali; da se imalo više sluha za imućne trgovce nego za siromašne ribare.

„Zašto stojite? Skinite to siromašnom hamalu s glave!“¹⁰³

„Ti znaš – odvratiše mu one, pošto čuše njegovu pjesmu i uljudbu – da smo mi za ovo mjesto potrošile silan novac. Imaš li štogod da nam to platiš; mi te nećemo zvati da ostaneš kod nas dok ne potrošiš neku svotu novca, jer je to samo tvoja želja da ostaneš kod nas i da nam budeš drug, pa da gledaš naša dražesna lica.“¹⁰⁴

„Prijateljstvo bez novca ne vrijedi ni koliko jedno zrno – nadoveza se domaćica“¹⁰⁵

„Ako nemaš ništa, a ti i hajde bez išta – naredi mu vratarica.“¹⁰⁶

Uvažavanje i poštivanje hijerarhije vidimo i među lopovima i razbojnicima. Organizacije kriminalaca nisu bile samo dio fantazije *Hiljadu i jedne noći*, već su jedna od historijskih realnosti. Tako su dolaskom Osmanlija u Egipat, prilikom ustanovljenja esnafa, da bi se regulirali zanati i trgovina, i esnafi lopova i prosjaka bili među ukupnim brojem esnafa. U Kairu su postojali esnafi za svaki zanat, gdje su lopovi, prosjaci, prostitutke, zabavljači i varalice imali svoje priznate esnafe. „Međutim, *Hiljadu i jedna noć* imade mnogo toga da nam kaže o mnogo ordiniranijim zanimanjima. Eto, razmislimo samo o nosačima, brijačima, zatim

¹⁰⁰ Ṭufayliyyun (طُفَيْلِيٌّ) – samozvan, nametljiv; parazitski. U ovom slučaju označava nepozvane goste koji samo dolaze i „upadaju“ na sijela, gozbe i slično. (Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, izd. 3, Rijaset islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, El-Kalem, Sarajevo, 1997. str. 882.)

¹⁰¹ Robert Irwin, *1001 noć na Zapadu...*, str. 217.

¹⁰² *1001 noć: 1-4*, Esad Duraković..., str. 388.

¹⁰³ *1001 noć (Izbor)*, Fehim Spaho..., str. 75.

¹⁰⁴ Ibid., str. 79.

¹⁰⁵ Ibid., str. 79.

¹⁰⁶ Ibid., str. 79.

o Mar'ufu obućaru, Džudaru ribaru, [...], i o cijeloj vrsti narogonjenih kadija i prijevanih profesora o kojima se u buljucima govori na stranicama *Noći*. Ovakvi ljudi, sačinjavaju glavninu tematike, kao i glavninu publike, u *Hiljadu i jedne noći*. Pandani stvarnog života ovih likova u *Hiljadu i jednoj noći* živjeli su život koji su arapski srednjovjekovni kompilatori hronika i biografskih rječnika uveliko zanemarivali i ignorirali.¹⁰⁷

„Kulturološka, povijesna i socijalna obilježja, u većoj ili manjoj mjeri, određuju odnose među likovima. Likovi se u bajkama ne opisuju detaljno niti se detaljno karakteriziraju, nemaju individualnih crta a prikazuju se akcijom/postupcima tako da najčešće samo jedna oznaka određuje njihovu cjelokupnu karakterizaciju. Djelovanje je lika u bajci gotovo vremenska kategorija, a pokretačka snaga mu je uvjerenje u ispravnost postupaka koje čini.“¹⁰⁸ Obzirom na to da su ove priče slične bajkama, ovdje nemamo detaljnu karakterizaciju likova.

Ispravnost onoga što čini je bitna i većini likova *Hiljadu i jedne noći*. A na ispravno djelovanje ih potiče vjera. Možemo vidjeti da je većina imena arabizirana, i da su mjesta na kojima se odvijaju događaji, ustvari, mjesta tadašnjeg i današnjeg arapskog svijeta. Već znajući činjenicu da je djelo islamizirano mi u okviru istog vidimo da je vjera (islam) bitan dio života svakog lika.

„Side s konja, zahvali uzvišenome Allahu, pa poče obilaziti konja zagledajući ga i govoreći: Allaha mi, zaista je pravi mudrac ko te takvog napravi! Ako me Allah poživi, ako me vrati zdrava u moju domovinu i mojoj rodbini, te ako me ponovo sastavi s mojim ocem, sigurno ću učiniti svako dobro onome mudracu i dat ću mu najveće nagrade!“¹⁰⁹

„Bacao je tako mrežu deset puta, ali nikad ništa u njoj nije bilo. Ribaru bijaše teško zbog toga. Bio je naprosto zbunjen, te uzviknu: Molim svevišnjeg Allaha da mi oprost! Nema boga osim Njega, vječno živućeg! Njemu se kajem. Nema moći ni sile do moći uzvišeng Allaha. Što Allah hoće to biva, a što neće ne biva. Sva nafaka je od uzvišnog Allaha i kada On hoće dati nešto svome robu, niko Ga ne sprječava, a kada On uskraćuje nešto svome robu, niko Mu ne daje.“¹¹⁰

¹⁰⁷ Vidjeti: Robert Irwin, *1001 noć na Zapadu...*, str. 204.

¹⁰⁸ M. Bistrić i K. Ivon, „Teorijski pristupi i recepcijski učinci bajki“, *Acta Iadertina*, Vol. 16, No. 2, 2019, str. 138.

¹⁰⁹ *Hiljadu i jedna noć: izabrane priče*, str. 24.

¹¹⁰ *Ibid.*, str. 286.

Hiljadu i jedna noć, zatim drugi književni izvori i Geniza dokumenti nude beskrajno široke uvode u materijalni život i mentalitete srednjovjekovnog arapskog gradskog svijeta: tu su izvori i dokumenti o jedenju, spavanju, podzianju djece i kuhanju.¹¹¹

¹¹¹ Robert, Irwin, *1001 noć na Zapadu...*, str. 206.

5. ŠEHERZADA I ŠAHRIJAR

*Nije to ništa prema onome što ću vam ispričati naredne noći
ako živa ostanem i ako me car poštedi.*¹¹²

Svaka priča, roman, te svako drugo književno djelo ima glavne ličnosti, odnosno one, u moru ličnosti, na kojima se temelji sva radnja tog djela – nosioci radnje. Kada govorimo, konkretno, o *Hiljadu i jednoj noći*, onda sa sigurnošću možemo reći da su dva glavna lika car Šahrijar i Šeherezada. Ovdje namjerno navodimo prvo ime cara Šahrijara jer on je, ustvari, taj koji uvodi lik Šeherezade u priču. Šahrijar je bio stariji sin¹¹³ moćnog cara iz loze Sasanida, na otocima Indije i Kine. Imao je mlađeg brata Šahzeman, koji je vladao Semerkandom. Oba brata su bili vješti i hrabri vitezovi i konjanici, premda je stariji u viteštvu nadmašivao mlađeg. Stariji brat – car Šahrijar – vladao je svojom državom i podanicima mudro, pravedno i zadovoljno dvadeset godina, kao i njegov mlađi brat, stoga ga zavolješe podanici, kao što podržavaše i zavolješe i njegovu vladavinu. I tako je sve bilo dok se stariji brat ne zaželje mlađeg brata i posla vezira da ga pozove njemu u goste. U svom tom blagostanju, pravednoj vladavini cara i krajnjoj pokornosti podanika i njihovoj ljubavi prema vladaru, niko nije ni pomislio kako će, upravo, ta posjeta promijeniti skoro sve što je do tada ispunjavalo tu snažnu carevinu. Ta posjeta značila je prevrat u carevini i kao takva postala je povodom Šeherezadine udaje i pričanja priča, te pojavom likova unutar tih priča, koji su predmet našeg zanimanja. „Ispričaj mi onda zašto si požutio i oslabio, a ja ću te saslušati“¹¹⁴, riječi su koje donose promjenu kako u priču, tako i u karakter kralja Šahrijara i njegovog brata Šahzemana. Hrabri i vješti vitez i konjanik, pravedni vladar, omiljen među podanicima, sada zbog nevjerstva supruge, smatrajući da su sve žene iste, loše i nevjerne, postaje okrutni ubica koji odlučuje da svaku noć oženi po jednu djevojku (djevicu), a ujutro je pogubi prije izlaska sunca kako ne bi imala vremena da učini izdaju i nevjerstvo. Takvo stanje potraja tri godine dok u carstvu ne ostade niti jedna djevojka za brak – ili su pobjegle iz carstva ili su ubijene. Ovo je ključni momenat za nastanak priča poznatih pod nazivom *Hiljadu i jedna noć*, jer u ovom dijelu u priču se uvodi Šeherezada.

¹¹² *1001 noć: 1-4*, Esad Duraković..., str. 55.

¹¹³ U knjizi *1001 noć*, koju je s arapskog preveo Fehim Spaho, a priredio Muamer Spahić, navodi se da je stariji sin tj. car Šahrijar, bio već bio u odmaklim godinama, a drugi sin tj. car Šahzeman, još uvijek mlad. Vidjeti: *1001 noć (izbor)*, Fehim Spaho..., str. 15.

¹¹⁴ *1001 noć: 1-4*, Esad Duraković..., str. 48.

U današnje vrijeme svjedoci smo činjenici da su žene piloti – pa tako mogu letjeti, da su žene vojnici, inženjeri, općenito svjedočimo tome da danas žene imaju jako dobre i visoke pozicije, prava i položaje, te shodno tome uživaju poštovanje i uvažavanje. Međutim, Šeharzada je junakinja svih žena. Ona je prvi, izmišljeni, ženski superheroj. Boreći se protiv nadmoćnijeg neprijatelja Šeharzada – neravnopravan protivnik u ovom dvoboju, u ovoj borbi – svojom pameću i mudrošću, pobjeđuje neprijatelja i tako spašava kako svoj tako i život drugih djevojaka u carstvu. Mogli bismo je čak nazvati univerzalnom junakinjom jer njena se slika mijenja svaki put kada njene priče putuju iz države u državu, istovremeno imajući utjecaja na književnost i umjetnost naroda do kojih dođe. Bitno je napomenuti da je ona svoje putovanje počela na Istoku, zatim ga nastavila na Zapadu gdje je doživjela izvanrednu afirmaciju i popularnost, da bi se nakon toga ponovo vratila na Istok ali sada u sasvim drugačijoj, promijenjenoj slici. Ovdje se javlja pitanje po čemu je to Šeharzada heroj, i po čemu se razlikuje od ostalih djevojaka u carstvu, jer svakako bi jednog dana morala da se uda za kralja, kao i svaka druga djevojka u carstvu? Rekli bismo da se Šeharzada, za razliku od drugih djevojaka koje su bile prisiljene na udaju ili koje su se prepustile tom kraljevom hiru bez razmišljanja i borbe, bez ijednog pitanja, odvažila na to; odvažila se na korak ka uspjehu i riziku pristajući na udaju za kralja bez obzira na to što je znala da kralj pogubi svaku djevojku koja se uda za njega. Svojom voljom, izričito bez prisile Šeharzada moli oca da je uda za kralja, jer ona je kćerka vezira, i kao takva, možda je, na jedan način bila pošteđena tog čina. Prisjetićemo se ovdje i bajki poput Pepeljuge, Trnoružice, koje čekaju svog princa na bijelom konju da ih spasi i priskoče u pomoć, čineći se bespomoćnim. Šeharzada je i ovdje pokazala odvažnost i poseban karakter uzimajući stvar u svoje ruke.

Dakle, u ovom dijelu priče Šeharzada, starija kći carevog vezira, dobrovoljno se prijavljuje da bude žena sultana. Ona je poput posvećenog učenika ili studenta koji pažljivo bira narativne niti kojima će isplesti svoj plan kako bi spasila kako vlastiti tako i život drugih djevojaka u carstvu. „Tako ti Allaha, oče, udaj mene za toga cara. Ili ću ostati živa, ili ću iskupiti muslimanske kćeri i spasiti ih od cara“,¹¹⁵ riječi su Šeharzade koja svojom udajom pokazuje ne samo humanost, već i herojski čin. Treba reći da ona nikako nije bila prisiljena na udaju za cara, a to vidimo iz riječi njezinog oca: „Zaklinjem te Bogom – uzvрати joj otac – nemoj nipošto sebe izlagati opasnosti.“¹¹⁶ Kako smo već rekli bila je poput posvećenog studenta koji je skupio hiljade knjiga, pregledala, pročitala i zapamtila na stotine ljetopisa, knjiga i legendi o

¹¹⁵ *1001 noć: 1-4*, Esad Duraković..., str. 51.

¹¹⁶ *Ibid.*, 51.

prethodnim kraljevima i dinastijama, priče ljudi prije nje. Isto tako bila je i dobar poznavalac poezije. Istvoremeno, bila je lijepa, pristojna, mudra, duhovita, vješta u mnogim stvarima, dobro odgojena i jako dobar narator. Moglo bi se reći da je Šeharzada arhetip „preveranta“, lika koji, naizgled nemoćan, ulazi u bitku s moćnijim protivnikom, ali koji koristi svoju pamet da prevlada u datoj situaciji. Šeharzadu odlikuje široka kultura, i ona nije bila ista kao druge žene. Primjećujemo da Šeharzadino ponašanje i kultura nisu poput ponašanja i kulture robinja i zabavljačica; Šeharzadino obrazovanje i kultura su poput kulture, odgoja i obrazovanja princeza, i nigdje nije navedeno tokom hiljadu i jedne noći – koliko je pričala priče kralju – da je pjevala, plesala, niti svirala lutnju, za razliku od većine lijepih robinja i zabavljačica koje su bile na dvorovima velikana spomenutih u pričama.

„Ovaj vezir je imao dvije kćeri vrlo lijepe i mile. Starijoj je bilo ime Šeharzada, a mlađoj Dunjazada. Starija je čitala mnoge knjige i hronike, životopise prijašnjih vladara i povijest prošlih naroda.. Veli se da je bila skupila do hiljadu lijepih knjiga o prošlim narodima i izumrlim kraljevima i pjsenicima.“¹¹⁷

„Djevojka izađe, a onda se vrati noseći stolicu koju postavi, pa opet ode i dovede jednu djevojku nalik na uštap u punome sjaju. Ta djevojka sjede na stolicu, a crna joj pruži navlaku od atlasa iz koje ona izvadi lutnju ukrašenu dijamantima i smaragdima, sa zlatnim vijcima (...).“¹¹⁸

Dakle ni plesanje, ni pjevanje nisu ono čime je Šeharzada spašavala život. Ono što odlikuje Šeharzadu je oštra inteligencija koju vidimo u njenoj sposobnosti da stvori napetost kako bi privukla i zaokupila Šahrijarovu pažnju.

„Šeherezada je pregledala knjige, anale i legende prethodnih Kraljeva, te priče, primjere i slučajeve prošlih ljudi i stvari; doista se govorilo da je skupila tisuću knjiga povijesti koje se odnose na antičke rase i odlazeće vladare. Pregledala je djela pjesnika i znala ih je napamet; studirala je filozofiju i znanosti, umjetnost i dostignuća; i bila je ugodna i pristojna, mudra i duhovita, načitana i odgojena.“¹¹⁹

Vratimo li se ovdje na lik kralja (ili kako neki navode cara, odnosno sultana) Šahrijara onda ćemo pretpostaviti da je on kao jedan kralj, odnosno vladar jedne zemlje, trebao da bude obrazovan, da poznaje historiju i priče prijašnjih i drevnih vladara. To nas dovodi do pitanja

¹¹⁷ *1001 noć (izbor)*, Fehim Spaho..., str. 21.

¹¹⁸ *1001 noć: 1-4*, Esad Duraković..., str. 387.

¹¹⁹ LIFE Aladdin: *The Origins and Journey of the World's Most Magical Tale* [Online], The Editors of Life, New York, 2019, p. 12.

kako se moglo desiti da kralj Šahrijar nije poznao pojedine ili većinu priča koje mu je pričala Šeherezada? Da li je kralj Šahrijar želio i bez priča da „oprosti“ Šeherezadi? Da li se on ipak pokajao zbog svog stava prije nego je Šeherezada počela pričati priče, ili je to bilo iz poštovanja prema veziru i zbog njegovih zasluga? Ukoliko pokušamo dati odgovore na ova pitanja moraćemo se prije svega vratiti na početak priča, odnosno na početak *Hiljadu i jedne noći*. Navodi se da su sinovi moćnog kralja, odnosno cara iz loze Sasanida bili vješti vitezovi, i da su bili pravedni, kao i to da je Šahrijar bio stariji od Šahzemana. Obzirom na to da se u to vrijeme, pored obrazovanja, veliki značaj pridavao viteštvu, borilačkim vještinama, jahanju, i tome slično, onda to možemo shvatiti kao opravdanje da je kralj Šahrijar više vremena posvećivao tome u odnosu na čitanje drevnih priča i enciklopedija. Nakon toga preuzeo je vladavinu nad pokrajinom Semerkand i svoje vrijeme je posvećivao tome, lovu s bratom i vezirima, divanima, itd. Za to vrijeme Šeherezada je čitala priče, enciklopedije, pamtila poeziju i dešavanja vezana za drevne civilizacije. Međutim, jedno je sigurno, a to je da je kralj Šahrijar bio upoznat sa činjenicom da njegov najodaniji i prvi vezir ima kćerke. Ova činjenica ide u prilog pretpostavci da je, možda, kralj ipak imao obzira prema svome veziru i da je, ipak, u podsvijesti želio da nađe neki razlog da oprostí Šeherezadi ili čak da se popravi i pokaje za ono što je do tada uradio zbog nevjerstva supruge. Ova činjenica ide u prilog i Šeherezadinoj smirenosti i sposobnosti da kontroliše situaciju unatoč strahu, kao i njezinoj verbalnoj sposobnosti, rječitosti, tečnosti jezika i sposobnosti kazivanja, odnosno sposobnosti da priče učini zabavnim i zanimljivim do te mjere da ih slušalac opet poželi čuti, ili da poželi čuti njihov nastavak, odnosno kraj. Koliko god ne možemo zanemariti činjenicu da je kralj imao milosti i obzira prema Šeherezadi, moramo znati i to da je kultura u kojoj su nastajale priče takva da afirmira i podržava poeziju, obrazovanje i rječitost.

„Kad to čuje car, kojemu je bilo vrlo drago slušati pripovijetke (...).“¹²⁰

Njezina snalažljivost i upućenost u kulturu svog vremena Šeherezadu čini vještom pripovjedačicom. Za razliku od žena koje su prikazane kao loše, bludnice, prevarantice, lažljivice i spletkarošice, ovdje su zapažene Šeherezadine vrline i sposobnost. Kroz ovaj postupak Šeherezada se uspjela izboriti za svoja i prava drugih žena i djevojaka u carstvu, bez da mijenja stavove svog društva, ali, da, uspjela je promijeniti stavove kralja i njegovu srdžbu pretvoriti u razumijevanje i toleranciju. Smatramo da bi ovdje trebali reći da Šeherezada u ovom kontekstu ne pokazuje odlike feminizma. Znajući definiciju feminizma koja kaže da feminizam

¹²⁰ *1001 noć (Izbor)*, Fehim Spaho..., str. 26.

je naziv za skupinu ideologija i političkih pokreta kojima je cilj bio poboljšanje položaja žene u društvu, odnosno izjednačavanje prava žena s pravima muškaraca,¹²¹ Šeherezadu ne bismo mogli svrstati u isti ni po jednom osnovu jer Šeherezada nije željela ravnopravnost s carem, niti je željela biti iznad cara, već je njena misija bila isključivo naći način kako da spasi sebe i druge djevojke carstva, ne želeći mijenjati društvo niti njihove stavove. Upravo zbog toga izabrala je pričanje priča, jer je poznavala kulturu i samim tim znala je šta će se kralju dopasti i šta će imati utjecaja na njega. Šeherezada nije pristajala na odluku kralja samo zbog jedne prevare, ali nije se bunila i protestovala na nepristojan i nedozvoljen način, već je kroz priče, od kojih je svaka nosila pouku i poruku, pokušala da utječe na kraljevo razmišljanje, želeći ga podstaći da shvati život, vrijednost života i sve ono što on donosi, kao i to da je svako drugačiji i da ne treba na osnovu jedne žene suditi svim drugim ženama i djevojkama u carstvu. Tako da možemo istaći da njene priče nisu samo zabavne, već su one u velikoj mjeri i didaktičke. Šeherezada nije željela da bude ispred cara, niti ga je mrzila, već je željela da dostavi i prenese poruku. Ona nije željela da ruši tradiciju, kulturu, zakon, niti porodicu, već je ubijedila Šahrijara da, na lijep način, kroz priče, shvati svoju grešku i prestane sa osvetama. Šeherezadu ne možemo, s druge strane, nazvati ni pokornom žrtvom patrijarhalne kulture, jer ona je birala, a izabrala je da svojom mudrošću, oštroumnom inteligencijom, razumom i pronicljivošću, transformiše svoje stanje iz stanja slabosti u stanje moći i dominacije. I kada ju je otac ubjeđivao da odustane i da se ne izlaže opasnosti ona je to odbila jer ona je birala humanost. Birala je da na odgovarajući način promijeni kralja i da spasi ženski rod u cijelom carstvu od kralja kojem je nevjerstvo zaslijepilo razum i oči. Birala je da se bori i nije se bespomoćno prepustila odluci kralja koji je hladnokrvno ubijao djevojke samo kako bi se osvetio ženskom rodu, zbog prevare jedne žene, ne razmišljajući o tome kako jedna žena nije kao druge, odnosno kako druge žene i djevojke ne moraju nužno biti iste kao i ona koja je varala.

„Tako ti Boga, oče, vjenčaj me za tvoga cara, pa ili da živim ili da se žrtvujem za tolike muslimanske kćeri i da ih spasim od njega.“¹²²

Možda je kralj ovim postupkom želio da pokaže svoju moć i položaj, da pokaže poljuljano samopouzdanje. Vrlo je moguće da kralj i nije želio da ubija nedužne djevojke, ali se plašio da mu se ne ponovi nevjerstvo i da time ponovo bude osramoćen. Ovakvo razmišljanje bi nam uveliko pomoglo u donošenju suda zašto je kralj Šahrijar rado prihvatio prijedlog da Šeherezada priča priče koje je on možda i sam poznao ili već prije čuo. Ovu pretpostavku

¹²¹ Wikipedia, dostupno na <https://hr.wikipedia.org/wiki/Feminizam>, zadnji put pristupljeno (20. 11. 2020., 19:22)

¹²² *1001 noć (Izbor)*, Fehim Spaho..., str. 21.

potkrepljuje činjenica da je kralj uvijek bio pravedan, da je vladao pravedno i da su ga svi podanici voljeli. Oslanjajući se na ovu činjenicu koju imamo jasnom javlja se misao da li se kralj tako brzo i zbog samo jedne žene mogao promijeniti od jednog pravednog vladara do ubojice i tiranina? Da li se on uopšte promijenio? Smatramo da bi ispravnije bilo kazati da je on samo „upao“ u jedno privremeno stanje bijesa, ljutnje i razočarenja. Stoga je prihvatio Šeherezadin prijedlog da priča priče, koje su velikoj mjeri bile i didaktičke, a koje su imale pozitivan utjecaj na njega. Svaka priča je predstavljala jedan „slučaj“ iz života nekog lika – propast, sramotu, protjerivanje, bogaćenje, izdaju, pronevjeru, uspjehe, i mnoge druge slučajeve uključujući i onakav kakav se desio upravo kralju. Primivši poruku, te uvidjevši svoju grešku i koliko je nepravde počinio, kralj Šahrijar oprašta Šeherezadi i ponovo postaje onaj stari Šahrijar, kojeg je narod u kraljevstvu volio i poštovao.

„Allaha mi, Šeherezado, oprostio sam ti i prije dolaska djece, jer sam vidio da si čestita, odana i iskrena.“¹²³

„Car dočeka jutro radostan, zapljusnut srećom. On uputi naredbu da se okupe svi vojnici i kada se okupiše, car bogato i prebogato nagradi Šeherezadinog oca i reče mu: Neka te Allah čuva kad si me oženio svojom plemenitom kćerkom koja je doprinijela da se pokajem zbog ubijanja tuđih kćeri, jer sam vidio da je čestita, dobrodušna i oštromna. Allah mi darova s njom tri sina. Zahvaljujem Allahu na toj velikoj blagodati.“¹²⁴

¹²³ Hiljadu i jedna noć: izabrane priče, str. 342.

¹²⁴ Ibid., str. 343.

6. SVIJET SINBADA MOREPLOVACA

Svaki narod ima svoje priče, a među tim pričama postoje i one, nazovimo ih tako, putničke. Ono što je Eneja za Rimljane, Odiseja za Grčku, to je Sinbad Moreplovac, ili Sindabad Moreplovac¹²⁵ za islamske svijet. Priče o Sinbadu Moreplovcu su relativno kasni dodatak *Hiljadu i jednoj noći*. Isto tako, ukoliko obratimo pažnju na broj i način uvođenja u priče, odnosno način prelaska iz jedne u drugu priču, pri tome znajući da su ove priče relativno kasni dodatak originalnom izdanju *Hiljadu i jedne noći*, onda možemo vidjeti da su one, uvjetno rečeno, jedna vrsta paralele *Hiljadu i jednoj noći*, odnosno paralele Šeherzadinim pričama. Za te priče, dakle priče Sinbada Moreplovca, koje on priča Sinbadu Nosaču i gostima – uglednicima, bismo mogli reći da su nastale, tj. da se temelje, na iskustvu trgovaca iz Basre koji su pod velikim rizikom trgovali s Istočnom Indijom i Kinom, u ranom periodu dinastije Abbasida¹²⁶ (750 – 850.). Iako su priče kasni dodatak *Hiljadu i jednoj noći*, i ne pojavljuju se u najranijim rukopisima, ipak ne smijemo zaboraviti i zanemariti činjenicu da je i ovdje Šeherzada glavni narator i ta koja nas uvodi u priče, i samim tim uvodi Sinbada Moreplovca u radnju priča.

„U doba halife Haruna Rašida živio, vladara pravovjernih, živio u Bagdadu neki nosač po imenu Sinbad Nosač.“¹²⁷

„Čula sam, sretni care, da je u vrijeme halife Haruna ar-Rašida u gradu Bagdadu bio jedan čovjek po imenu Sindabad Nosač. Bio je siromašan čovjek koji je za novac prenosio teret na glavi.“¹²⁸

Iz prethodno navedenih citata možemo vidjeti mjesto i vrijeme zbivanja radnje. Iako se radnja desila u davna vremena, mitologija Sinbada Moreplovca još uvijek zrači snažnom privlačnošću na Bliskom Istoku jer je on simbol pomorske historije ove regije i dominacije

¹²⁵ U engleskoj literaturi, kao i pojedinim prijevodima na bosanski jezik susrećemo se sa imenom Sinbad, dok se u prijevodu Esada Durakovića navodi ime Sindabad. Mi ćemo u okviru ovog rada koristiti ime Sinbad.

¹²⁶ Dinastija Abasida (arapski: عباسيون), odnosno Abasidski Hilafet (arapski: الخلافة العباسية), je dinastija koja porijeklo, kao i ime, vodi od Poslanikovog a.s., amidže Abbasa r.a. (566 – 652.), i koja je vlada u periodu od 750. do 1517. godine. Koristeći se općim nezadovoljstvom u Mezopotamiji i Iranu, Abbasidi su 748. godine digli ustanak protiv Umajjada, osvojili Siriju i ubili halifu Mervana II. Novim halifom se proglasio Abu-l-Abbas (Abū al-‘Abbās as-Saffāh; 750–754). Njegov brat Mensur je prenio sjedište halifata/hilafeta u novoosnovani Bagdad. Za abasidske vlasti arapska aristokracija gubi povlašteni položaj, a do utjecaja dolaze perzijski feudalski te proizvođački i trgovački društveni sloj uz čiju su pomoć Abasidi došli na vlast. To razdoblje obilježava masovni prelazak kršćana i Židova na islam. Pod vladavinom halifa Haruna ar-Rešida (786–809) i Memuna (al-Ma’mūn; 813–833) započinje nagli razvoj islamske kulture. Vidjeti više u: Filip Hiti, *Istorija Arapa*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1988, str. 261 – 439.

¹²⁷ *Hiljadu i jedna noć: (izbor)*, Besim Korkut..., str. 9.

¹²⁸ *1001 noć: 1-4*, Esad Duraković..., str. 86.

arapskog moreplovstva, te se priče o njegovim podvizima prepričavaju u raznim oblicima diljem Arapskog poluotoka. Gore navedeni citati ukazuju i na različitosti kod navođenja imena Sinbad – Sindabad.

Ovdje se dolazi do zanimljivog pitanja: Da li se Sinbad Moreplovac temeljio na jednoj, stvarnoj, historijskoj ličnosti, ili je složen lik izveden iz ličnosti raznih, hrabrih, moreplovaca, čije lađe su nosili monsunski vjetrovi? A ako je stvaran lik, ko je onda on bio?

Sinbad Moreplovac, ili Sinbad Pomorac, u priču ulazi onda kada njegovog imenjaka, Sinbada Nosača, savlada umor, pa sjede na klupu, nedaleko od kuće Sinbada Moreplovca da se odmori. Do njega doprije miris jela, svirke i pjesme iz kuće. Pogođen svojom situacijom i zadivljen velikom baštom i kućom, on izrecitova neke stihove koje oduševiše vlasnika kuće, koji ga pozva da uđe unutra i pred njim ponovo izrecituje stihove.

„Gosti su posjedali redom, naokolo, prema časti i dostojanstvu, a u samom pročelju sjedi krupan, dostojanstven čovjek koga su brojne godine, vidjelo se to dobro, mlatnule po zubima prednjim; imao je divne crte lica i lijep oblik tijela, na njemu su bile vidljive gordost, ponos, čast i dostojanstvo.“¹²⁹

„Neka znaš, nosaču, reče starac s blagim osmijehom na licu, da ti je ime isto kao i meni – ja sam Sinbad Pomorac.“¹³⁰

„Na čelo trpeze sedeo je domaćin, krupan, prosed čovek prijatna i dostojanstvena izgleda.“¹³¹

„Domaćin se nasmeja i reče: Nosaču, tvoje je ime kao i moje, jer ja sam Sinbad Moreplovac.“¹³²

Na osnovu opisa Sinbada, možemo zaključiti da su priče pridodate onim prvobitnim jer se ne navodi tipski opis kojeg susrećemo u svim drugim pričama *Hiljadu i jedne noći*, da je bio nalik mjesecu, i da ljepšeg od njega majka nije rodila, ili krupan a ohol, lijep i savršen, ružan i grbav, star i lukav ili mudar. Ovdje se navodi jedan realan opis čovjeka kojeg su pregazili vrijeme i ono što vrijeme sa sobom nosi. Neki kažu da je rođen u Omanu, i da se njegov lik zasniva na mornaru iz grada Sohar, na obalama Omana, koji je isplovio iz luke Basre, u današnjem Iraku. Drugi, pak, smatraju da njegovo ime dolazi od perzijskog imena „Sinbad“ što

¹²⁹ *Hiljadu i jedna noć: (izbor)*, Besim Korkut..., str. 10.

¹³⁰ *Ibid.*, str. 11.

¹³¹ *Ibid.*, str. 38-39.

¹³² *Ibid.*, str. 39.

znači „gospodar rijeke Sind“. Na osnovu toga moglo bi se reći da je Sinbad moreplovac s obala današnjeg Pakistana. Ovakvo stajalište bi moglo ukazivati na to da su priče perzijskog porijekla, iako su sve postojeće verzije na arapskom jeziku. Bez obzira na neslaganja oko njegovog porijekla, svi se slažu u tome da je bio trgovac iz Bagdada, na Bliskom Istoku, koji je sedam puta putovao u zemlje i otoke oko Indijskog okeana, tokom koji je stekao bogatstvo, preživljavajući velike avanture i opasnosti.

„Tačno je, imenjače, da ja sedim u hladu i uživam, dok se ti mučiš da zaradiš koru hleba. Ali ja ću ti ispričati kakve sam sve muke i tegobe video pre nego sam zaseo na ovu trpezu za kojom me sada vidiš. Moji doživljaji su vrlo zanimljivi. Sedam puta sam ja putovao, i svako je moje putovanje priča puna čuda i strahova.“¹³³

Iz gore navedenog citata možemo vidjeti jedan, realističan opis čovjeka koji je preživio i osjetio život i njegova iskušenja na vlastitoj koži prije nego je ostario i došao u fazu u kojoj uživa u onome što ima sada. Ništa čudnovatno i posebno nema u ovome jer svaki čovjek, odnosno svako razumno, živo biće, kroz život se susreće s raznim blagodatima i nedaćama. Svaka ličnost ima svoju priču o uspjehu ili neuspjehu u životu. Međutim, na Sinbada se gleda kao na junaka. Obzirom na to da se u okviru ovog djela svijet dijeli na: Šeherezadin svijet, stvarni, odnosno svakidašnji svijet, i nadnaravni svijet, mogli bismo reći da dio priča o Sinbada pripada svakidašnjem svijetu – svijetu normalnih ljudi, dok drugi dio, koji ga čini herojem u očima čitalaca, pripada nesvakidašnjem svijetu, pa čak i nadnaravnom. Vratimo li se se na početak ovog poglavlja gdje smo rekli da bi priče Sinbada Moreplovca mogle predstavljati paralelu Šeherezadinim pričama, onda ćemo uočiti da je motiv, koji podstiče Sinbada Moreplovca da ispriča svoje život u sedam priča, promijeniti mišljenje slušatelja, a ne spasiti vlastiti život kao što je to slučaj kod Šeherzade.

„Nosau moja priča je čudesna – reče zatim domaćin.“¹³⁴

„Domogao sam se ovakve sreće i ovoga mjesta tek nakon grdnih tegoba, nakon silnih nevolja i stradanja. Koliko li sam nekada podnio muka i nevolja! Otiskivao sam se na sedam putovanja i svako putovanje je čudesna priča za se, pred kojom um zastaje.“¹³⁵

Iako je imao ogromno bogatstvo Sinbad Moreplovac je skroman čovjek koji cijeni i poštuje druge, i koji je primio životnu pouku nakon sedam putovanja. On kao da se pravda

¹³³ Ibid., str. 39.

¹³⁴ *1001 noć: 1-4*, Esad Duraković..., str. 89.

¹³⁵ Ibid., str. 89.

Sinbad Nosaču, i kao da želi opravdati svojim pričama ono što posjeduje, što bismo mogli smatrati njegovom vrlinom. Slično tome je i njegovo darovanje Sinbada Nosača, dok je ugošćavanje ljudi i gostoprimstvo odlika kulture i tradicije mjesta i naroda kojem je pripadao Sinbad Moreplovac.

„Potom Sindabad Moreplovac ugosti večerom Sindabada Suhozemca i naredi da mu se da stotinu miskala zlata (...).“¹³⁶

„Kada dođoše ostali Moreplovčevi prijatelji, on naloži da se donese jelo i piće, tako da im je bilo ugodno i zabavljali su se.“¹³⁷

Kada smo već spomenuli gostoprimstvo onda trebamo dodati da se simbol gostoprimstva provlači kroz svih sedam priča, i pokazatelj je važnosti istog u svim kulturama tog doba. To vidimo na primjerima kraljeva koje je susretao Sinbad Moreplovac nakon brodoloma, odnosno na primjerima ljudi s kojima se susretao, a koji su uvijek bili spremni da mu pomognu, podijele hranu s njim i ugoste ga u svojim domovima.

„ (...) a onda me čovjek uvede u veliku odaju pod zemljom, pa me tu posadi i donese mi hrane.“¹³⁸

„Povest ću te caru Mihradžanu i pokazat ću ti našu zemlju.“¹³⁹

„Potom mi car ukaza milost i poštovanje. Približi me k sebi i zapodjenu sa mnom razgovor ljubazno se ophodeći.“¹⁴⁰

Opis careva i ljudi na otocima na kojima je bio poslije brodoloma, odnosno u zemljama u koje je stizao, većinom je šablonski. Mi u tim opisima ne vidimo duboka osjećanja ljudi na koje je Sinbad nailazio jer se više pažnje posvećuje zapletu radnje i dešavanjima oko Sinbada. Na osnovu toga mi ne možemo izvući neki pouzdan zaključak o osjećanjima ljudi s kojima se Sinbad susretao tokom sedam putovanja. Likovi koji se spominju uglavnom su sluge careva, trgovci, kapetani, carevi, uglednici, rodbina i porodica glavnog junaka, posade brodova sa kojima je putovao. Ovdje se, kao i u drugim pričama, spominju životinje – majmuni, ptice, zmije, zatim aždaha, te golemo biće slično čovjeku. Treba napomenuti da se, uglavnom, svi

¹³⁶ Ibid., str. 95.

¹³⁷ Ibid., str. 95.

¹³⁸ Ibid., str. 91.

¹³⁹ Ibid., str. 92.

¹⁴⁰ Ibid., str. 92.

likovi spominju bez navođenja njihovih ličnih imena. Kada se navode fizički opisi likova koji su bili oko Sinbada onda se navodi samo onoliko koliko je potrebno da se opiše i dočara radnja.

„Zatim u jednoj veličanstvenoj dvorani ugleda plemenitu gospodu i uglednike.“¹⁴¹

„Onda se putnici okupiše da jedu i piju, da se vesele i igraju.“¹⁴²

„Uplaših se i htjedoh se vratiti, ali se iz zemlje neočekivano pojavi neki čovjek koji povika na me (...).“¹⁴³

„Nas ima podosta – odgovori čovjek. – Raspršili smo se po ovome otoku na sve strane, a mi smo konjušari cara Mihradžana.“¹⁴⁴

„Pošto doplovi u gradsko pristanište, kapetan naredi da se saviju jedra, baci sidro kraj obale i pruži mostiće, te mornari iznesoše na kopno sve što je bilo u lađi.“¹⁴⁵

„Stigoh u svoju mahalalu i uđoh u kuću, a onda mi dođoše rođaci i prijatelji.“¹⁴⁶

„Utovarih na lađu svoje zavežljaje s mnoštvom trgovaca.“¹⁴⁷

„Međutim, trgovci koji donose dijamante dolaze do njih pomoću lukavstva.“¹⁴⁸

„Čovjek mi se na to zahvali, prouči mi dovu i zapodjenu razgovor sa mnom, a onda trgovci čuše moj razgovor s njihovim drugom, pa mi priđoše. Svaki trgovac je bio bacio svoju žrtvu.“¹⁴⁹

„Dođoh na obalu i vidjeh veliku lađu na kojoj je bilo mnogo trgovaca i putnika, dobrih ljudi i divnog svijeta: pobožnih, milosrdnih i pravičnih.“¹⁵⁰

U gore navedenim citatima vidimo da se ne navodi detaljan fizički opis likova koje susrećemo u pričama. Kako svaka priča ima svoju poruku i trebala je da bude lekcija kralju, Šeherezada je uvodila likove koji bi odgovarali radnji određene priče. Ukoliko je bilo potrebno da se dočara i zakomplikuje radnja ili unese uzbuđenje u radnju, onda imamo fizičke opise

¹⁴¹ Ibid., str. 89.

¹⁴² Ibid., str. 90.

¹⁴³ Ibid., str. 91.

¹⁴⁴ Ibid., str. 91.

¹⁴⁵ Ibid., str. 93.

¹⁴⁶ Ibid., str. 94.

¹⁴⁷ Ibid., str. 96.

¹⁴⁸ Ibid., str. 98.

¹⁴⁹ Ibid., str. 99.

¹⁵⁰ Ibid., str. 101.

likova. Za razliku od fizičkog opisa koji je jako rijedak, u svakoj priči imamo jako mnogo opisanih psiholoških stanja likova, kao i socioloških karakteristika.

„I to biće siđe na zemlju, posjedi malo na klupi, a onda ustade i priđe nam. Zgrabi upravo mene za ruku, među svim prijateljima i trgovcima. Jednom rukom podiže me sa zemlje, te me poče pipati i prevrtati. U njegovoj ruci sam bio poput malog zalogaja, dok me je on opipavao kao što mesar opipava stoku za klanje, ali vidje da sam oslabio od silnog jada, da sam omršavio od velikih tegoba i putovanja, te da na meni nema baš mnogo mesa.“¹⁵¹

„Tako nas je pipao i prevrtao jednog po jednog dok ne dođe do kapetana naše lađe. Bio je to debeo, stamen čovjek, širokih pleća, snažan i moćan, te se dopade čudovištu koje ga ščepa kao što mesar ščepa svoju žrtvu.“¹⁵²

Kada pogledamo gore navedene citate vidimo kako je ovo veliko i čudnovatno biće biralo sebi najbolji obrok između članova posade. Oluja je „biral“ koga će potopiti. Kralj je birao koga će postaviti kao namjesnika u luci. U ovim pričama stiče se dojam da svako nešto bira prema svojoj koristi i računici. Tako je i sam glavni lik – Sinbad Moreplovac – stalno nešto kalkulirao i prilagođavao svojoj koristi. Mogli bismo ga okarakterisati kao Homo economicus.¹⁵³ Ovakvo stajalište bi sasvim pristajalo nekome ko je veliki i uspješan trgovac. Koliko je bio proračunat i racionalan, toliko je bio sretan. Sedam putovanja – sedam brodoloma, ali je, ipak, na kraju svakog brodoloma, izašao kao heroj i pobjednik. Pored ovog ne smijemo zaboraviti ni jednu jako bitnu dimenziju lika Sinbada Moreplovca a to je njegova religioznost. Svaki put kada se spasio iz brodoloma, ili zaradio nešto, Sinbad se zahvaljuje Allahu. Sada se postavlja pitanje kako neko ko je tako religiozan može da uživa u novcu i da se rasipa. Kako neko takav može da ubije drugu osobu?

Ovdje priče o Sinbadu možemo povezati sa pričama o Aladinu. Aladin je počinio ubistvo kako bi odbranio sebe i svoju suprugu od zlog čarobnjaka. U okviru svakog putovanja Sinbad se susreo sa još ponekom dodatnom opasnošću, kao što je starac kojeg je nosio na ramenima. Starac je do tada ubijao svakog onoga ko ga susreo. Ovdje je Sinbad branio sebe i svoj život, pa je zbog toga ubio starca. Mogli bismo čak reći da je učinio dobro djelo i uslugu svim drugima jer ih je spasio nevolje; svakoga sljedećeg ko bi došao na taj otok starac bi ubio.

¹⁵¹ Ibid., str. 102.

¹⁵² Ibid., str. 102.

¹⁵³ Homo economicus - hipotetski pojedinac koji uvijek djeluje na ekonomski racionalan način kako bi ostvario najveću korist u svakome ekonomskom kontekstu.

Moglo bi se čak reći da je njegova vjera rasla sa putovanjima jer sve više je bio uvjeren da ga je samo Allahova milost spasila.

Što se tiče rasipanja novca, prilikom svakog spasavanja vidimo da se Sinbad mnogo veselio i radovao spasavanju. Sretan što je ponovo došao kući i porodici on je častio drugove i rodbinu što je preživio i vratio se kući živ i zdrav. Međutim, u prirodi duše je da želi novo, da želi napredovanje, da želi uživanje, pa je tako i on poželio ponovo putovanja i trgovanje, pa se tako desilo nekoliko puta da proživljava isti scenarijo.

„Nije mene gonila pohlepa, nije to bilo ni potreba. Ta ja sam imao toliko da nisam mogao nikako sve spiskati kad ne bi ništa radio do kraja života! Bilo je to ono što je u meni jače od svega drugog, želja da uvijek nešto novo vidim, naučim, doživim (...).“¹⁵⁴

Za razliku od priča u kojima se spominju žene i ljubav koja dovodi do ludila glavnog junaka, u pričama o Sinbadu Moreplovcu se ne pojavljuju fatalne žene, niti žene imaju neku bitniju i dominantniju ulogu. Čudesnih likova i doživljaja ne nedostaje, ali u ovim pričama nemamo duhova i čarobnjaka kakvih smo imali u pričama o Aladinu i njegovoj čarobnoj svjetiljki. U pričama o Sinbadu Moreplovcu imamo mnogo životinja koje su ogromne, čudne, ali i dalje samo obične životinje koje nemaju niti jednu ljudsku osobinu, kakav je bio slučaj u nekim drugim pričama kada su mazge i psi bili, ustvari, začarani ljudi.¹⁵⁵

Vratimo se sada ljudima koje je Sinbad susretao tokom svojih brodoloma. Ukoliko izuzmemo zlog duha, koji je jeo ili iskorištavao ljude, koji nesretnim slučajem završe na njegovom ostrvu, ili čudovatnog bića koje je na raznju jelo ljude, vidjećemo da su ljudi (iz stvarnog svijeta), koje je Sinbad susretao onda kada bi mu ponestalo snage, dobrodušni ljudi, obični radnici i stanovnici tog mjesta, koji su spremni da pomognu.

„Posadiše me pored sebe i dadoše mi da se najedem, a bio sam veoma gladan.“¹⁵⁶

„Nađem ja tako jednog vještog drvodjelju i počnem ga učiti kako se prave sedla.“¹⁵⁷

„Ljudi mi pomogoše da ponesem sobom čamac i sve što sam imao. Kad su me priveli svome gospodaru i kad sam ga pozdravi kako sam uljudnije znao, on mi reče: Dobro

¹⁵⁴ *Hiljadu i jedna noć: (izbor)*, Besim Korkut..., str. 41.

¹⁵⁵ Ovom prilikom se nećemo zadržavati na posebnoj analizi ženskih likova, kao ni životinjskih likova, z zastupljenih u ovim pričama jer one nemaju posebnu ulogu, a nije dat ni poseban njihovih opis fizičkih i psihičkih osobina. Funkcija životinja u ovom slučaju je da dovedu do zapleta, pobude uzbuđenje kod čitaoca, i od Sinbada naprave junaka.

¹⁵⁶ *Hiljadu i jedna noć: (izbor)*, Besim Korkut..., str. 30.

¹⁵⁷ *Ibid.*, str. 30.

nam došao, a sad pričaj, šta ti se sve dogodilo i odakle si? Odem ja do svog čamca pa s njega donesem mnogo lijepih stvari i poklonim ih gospodaru. On je primio moj poklon i ukazao mi je veliko poštovanje.“¹⁵⁸

Iz gore navedenih citata možemo vidjeti da je Sinbad Moreplovac bio izuzetno društven lik koji se prema drugima odnosio na najuljudniji i najljepši mogući način, pokušavajući da ostvari lijep odnos sa njima, kao i da doprinese tom društvu u kojem se našao. On nastavlja da doprinosi društvu i kada je prestao da plovi: priča im priče kao podsticaj, kao opravdanje za bogatstvo, poziva u svoj dom da se druže, časti ih jelima i pićima, i daje „nagradu“ Sinbadu Nosaču. Na osnovu toga možemo ga okarakterisati kao Homo reciprocans, prema kojemu su ljudska bića primarno motivirana željom da međusobno surađuju i poboljšavaju kvalitetu života, gdje je recipročnost, a ne sebičnost, osnovni temelj ljudske motivacije.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Ibid., str. 42.

¹⁵⁹ Jeff Tod, Titon, *Toward a Sound Ecology: New and Selected Essays*, Indiana University Press Office of Scholarly Publishing, Indiana, USA, 2020, str. 264.

7. ALADINOV ČAROBNI SVIJET

Iako su priče o Aladinu, poput onih o Sinbadu Moreplovcu, relativno kasni dodatak monumentalnom djelu *Hiljadu i jedna noć*, lik Aladina je, ipak, jedan od najpoznatijih likova kako *Hiljadu i jedne noći*, tako i legendarnih, narodnih heroja. Sin siromašnog kineskog krojača i njegove udovice¹⁶⁰ svoje tinejdžerske dane proveo je u jednoj od najbogatijih i najvećih provincija u Kini. Priča o Aladinu i njegovoj čarobnoj lampi, koju je *Hiljadu i jednoj noći* pridodao Antoine Galland kada ju je čuo od sirijskog pripovjedača, je brzo stekla popularnost, poput bajki braće Grim, jer ima sve elemente za to, od egzotičnih mjesta, prelijepe princeze, zlih protivnika, magije, do onog najbitnijeg tj. junaka koji sazrijeva i stasava kroz razne događaje. Aladina upoznajemo kao tinejdžera koji se nakon smrti oca odao neradu, ljenčarenju i skitanju. Međutim, uskoro njegov život se mijenja kada sreće čarobnjaka koji je bio u potrazi za čarobnom lampom koja se nalazi zaglavljena u pećini. Za obavljen posao čarobnjak mu daje magični prsten. Aladin dolazi do lampe međutim ostaje zagavljen u pećini i čarobnjak odlazi. Tada je nenamjerno protrljao ruke jednu drugu i iz prsten se pojavio duh. Aladin se spašava i dolazi kući sa sobom noseći lampu. Njegova majka želeći da proda lampu, kako bi kupila hrane, počela je da je čisti i u tom trenutku je iz nje izašao duh koji je ispunjavao želje onome ko ga oslobodi iz čarobne lampe. Pomoću ove lampe Aladin je postao bogat i moćan i oženio je princezu Budur (Badroulbador/Badr al-Budūr),¹⁶¹ kćerku sultana. Kada je čuo da je Aladin postao bogat, čarobnjak se ponovo vratio i na prevaru od Aladinove supruge, koja je vjerovala da lampa nema nikakvu vrijednost, uzeo lampu čarobnu. Uglavnom priča se završava sretnim krajem i ima poruku (klasične bajke) da ipak dobro pobjeđuje i da će oni koji postupaju dobro uvijek biti nagrađeni za to.

Kratki sadržaj priča o Aladinu i njegovoj čarobnoj lampi naveli smo radi upoznavanja sa događajima u okviru priče i boljeg razumijevanja karaktera Aladina i konteksta priča. U daljem tekstu biće više riječi o Aladinu, sinu krojača Mustafe.

„U jednom velikom i bogatom gradu kineskog carstva živeo je nekad siromašan krojač po imenu Mustafa. Imao je ženu i sina jedinca, Aladina, čija mu je neposlušnost zadavala mnogo glavobolje. Jer čim je Aladin malo poodrastao, nikakve ga molbe ni

¹⁶⁰ Graham, Seal, *Encyclopedia of Folk Heroes*, ABC-CLIO, str. 3.

¹⁶¹ بَدْرُ الْبُدُورِ (Badr al – Budūr) – izmišljeni lik u *Hiljadu i jednoj noći*. Bila je Aladdinova supruga i kćerka sultana. Značenje imena princeze je „uštap svih uštapa“, odnosno „pun mjesec svih punih mjeseci“, jer imenica „badr – بَدْرُ“ znači „pun mjesec; uštap“, dok je „budūr – بُدُورُ“ njena množina. U *Hiljadu i jednoj noći* vrlo često se susrećemo sa opisom nekog lika „nalik punom mjesecu“.

pretnje nisu mogle zadržati preko dana u kući. Od jutra do mraka on se igrao i jurio s decom po ulicama i trgovima, često dosađujući prolaznicima svojim nestašlucima i nevaljalstvom. Uzalud je otac pokušavao da ga nauči svome zanatu. Aladin je bio toliko rasejan i nevešt u rukovanju iglom i koncem, da je ocu više odmagao nego pomagao, a često bi mu pričinio krupnu štetu, kvareći odela očevih mušterija. Videći da od Aladina nikad neće stvoriti krojača, a pošto nije imao sredstava da ga na drugi način školuje, Mustafa teška srca odustade od namere da ga kao otac podigne i vaspita. Aladin se vrati svome uličnom društvu i besposličarenju, ne misleći ni jednog trenutka o tome koliko jada zadaje svojim roditeljima, a još manje o tome od čega će živeti kad otac više ne bude mogao da ga izdržava.¹⁶²

„No, Aladin, umesto da joj bude zahvalan, sve joj je manje poštovanja ukazivao i sve više od kuće odmetao, vraćajući se u nju samo koliko da spava i da jede.“¹⁶³

Gledajući samo gore navedene citate, ne znajući kakav će priča imati zaplet i kraj, možemo zaključiti da se ovdje radi o jednom mladom, buntovnom, čovjeku, starosti između deset i osamnaest godina, koji je klasični primjer neposlušnog djeteta, tinejdžera, željnog igre i slobode, poput onih koje vidamo u stvarnom svijetu. Siromaštvo je jedna od karakteristika koja se odražava na lik Aladina u velikoj mjeri, kako u ovom dijelu priča, tako i u nastavku, a čemu ćemo govoriti kasnije. Možda je Aladin bio nadaren za nešto drugo i možda ne bi bio ovako neposlušan i rasijan, međutim, njegov otac nije imao sredstava da ga školuje na drugi način. On nije mogao živjeti životom kakvim su živjela djeca vezira, državnih službenih (sultanovih službenika), zemljoposjednika, stoga je u takvim uslovima i okvirima života živio onako kako je mogao; nije bio talentovan da bude krojač ili to nije želio, a za drugo izbora i mogućnosti nije imao, te je svoje vrijeme provodio na ulici bez ambicija i bez razmišljanja o budućnosti.

Aladinovi postupci u tom periodu govore da je on, ustvari, bio nevin, naivan i čiste duše. To nam potvrđuje i čarobnjak izborom Aladina da mu donese čarobnu svjetiljku. Jer čarobnu svjetilju mogao je donijeti neko ko ima čistu dušu i ko ne zna vrijednosti bogatstva.

„Ali kako je znao da se svjetiljka izvesno nalazi na određenom mestu, tako je čarobnik znao da on sam ne sme da siđe u podzemni vrt ni da je sam outda uzme. To je morao da

¹⁶² *Hiljadu i jedna noć: (izbor)*, Besim Korkut..., str. 80.

¹⁶³ *Ibid.*, str. 80.

učini neki ljudski stvor čiste duše, koji ne zna za vrednost srebra, zlata i dragog kamenja.“¹⁶⁴

„Kad je Aladin počeo da se opire njegovom zahtevu da mu preda svetiljku, on se naglo odluči da uništi jadnog dečaka (...).“¹⁶⁵

„Aladin, koji je još bio isuviše mlad i neiskusna da bi ocenio vrednost, samo im se čudio. Njemu bi gotovo milije bilo da je naišao na smokve ili grožđe ili drugo neko voće koje mu je bilo poznato. Smatrajući da je ovo čudno voće samo obično obojeno staklo, on ipak nabra koliko je mogao od svake boje i vrste i potrpa ga u džepove, u pojas, u nedra i u kesu koja mu je visila o pojasu. Mislio je da njime obraduje svoje drugove sa ulice.“¹⁶⁶

Kako smo već naveli prije Aladin nije imao prilike da vidi drago kamenje niti bogatstvo, i nije ni razmišljao o tome. U ovom prvom dijelu priče vidimo i odsustvo gramzivosti i pohlepe, jer je on želio da sve podijeli sa drugovima sa ulice. Da je Aladin u osnovi bio iskrena i neiskvarena osoba pokazuje i njegov odnos prema majci i ponašanje kada je upoznao čarobnjaka. Kada god bi mu čarobnjak nešto ponudio i rekao on bi trčao da to kaže majci. Bez obzira na to što nije pomagao majci u poslu i što je pravio nevolje, on je ipak u određenoj mjeri znao za „instituciju zvanu majka“ i imao određenu dozu stida. To bismo mogli pripisati islamu i okruženju, odnosnu sredini u kojoj je živio, jer iz ponašanja drugih likova možemo zaključiti da pripovjedač podrazumijeva radnju u području u kojem živi i praktikuje se islam.

„Sav radostan Aladin potrča kući i još s praga upita majku: - Majčice, reci mi imam li ja strica? – Ne, sine, - odgovori majka – na moju žalost, ti nemaš ni strica ni ujaka koji bi mi pomogao da od tebe stvorim valjana čovjeka.“

„Aladin joj onda ispriča o svom susretu sa strancem, i kao dokaz da ne laže pokaza novac koji je njega dobio.“¹⁶⁷

„ (...) on se okrete Aladinu i upita ga čime se bavi i da li je izučio kakav zanat. Aladin na to od stida ništa ne odgovori, a njegova majka poče da se žali kako je Mustafa za života sve činio ne bi li sina naučio krojačkom zanatu, kako je Aladin oduvek bio

¹⁶⁴ Ibid., str. 90.

¹⁶⁵ Ibid., str. 90.

¹⁶⁶ Ibid., str. 89.

¹⁶⁷ Ibid., str. 81.

nevaljao i neposlušan, pa i dandanji povazan skita ulicama umesto da nešto radi i majci pomogne.“¹⁶⁸

Majka, poštena, osjećajna i iskrena, odrasla je u siromaštvu i nastojala da se prehrani svojim radom i trudom. Voljela je Aladina bez obzira na sve nestašluke i neposlušnost. Ispočetka oprezna, ali je na kraju nasjela na prevare zlog čarobnjaka, i zbog svoje dobrote bi mu zahvalna na dobročinstvima koje je činio za nju i njezinog sina.

Iako su živjeli u velikom siromaštvu, toliko siromašni da nisu znali ni šta je srebro ni zlato, niti njihovu vrijednost, Aladin i njegova majka nisu koristili moći svjetiljke i prstena, osim za osnovne potrebe. Zaboravili su drago kamenje koje je on donio obzirom na to da nisu ni znali njegovu vrijednost. Čak, štaviše, Aladinova majka je ostala ista kakva je bila i prije, noseći istu jednostavnu odjeću siromaha i pripadnika nižeg sloja društva. Ali iako je pripadala nižem sloju društva, i bila siromašna tkalja, ona je znala osnove i norme lijepo ponašanja i uljudnosti.

„Aladinova majka nije otvoreno govorila, jer je smatrala da će bolje biti da ne pominje pred prisutnim moliocima prosidbu, ako to sultan ne bude učinio. Sultan joj, međutim, beše dao onaj rok od tri meseca, jer je smatrao da će za to vreme i njen sin uvideti nepriličnost svoje želje da se oženi kneginjom. Ovo je bio zaključio po tome što je Aladinova majka celim svojim izgledom odavala priprostu ženu veoma skromnog porekla koju niko ne bi mogao smatrati dostojnom da se orodi sa sultanom.“¹⁶⁹

„Odakle nam, sine, takvo izobilje?, opet reče ona. Kome treba da zahvalimo za ovo? Da nije sultan čuo za naše siromaštvo pa rešio da nas obraduje?“¹⁷⁰

„Kad je njoj i Aladinu preksutradan opet ponestalo jela, oni rešiše da prodaju jednu od zdela koje im duh beše donio.“¹⁷¹

Aladin još uvijek nije postao zreo i mudar čovjek, ali su ga dešavanja sa čarobnjakom naučila da bude oprezan, kao i da počne razmišljati o budućnosti i raditi neke stvari drugačije. Počeo je da se brine i za majku i kućne potrebe.

¹⁶⁸ Ibid., str. 83.

¹⁶⁹ Ibid., str. 114.

¹⁷⁰ Ibid., str. 94.

¹⁷¹ Ibid., str. 95.

„Ne zameri, majko, odvrati Aladin, ali bio bih budala kad bih bacio lampu i prsten. Te stvari mogu da nam budu od velike koristi.“¹⁷²

„Pošto nam je slučaj otkrio njenu moć, mi ćemo se njome koristiti, ali retko i oprezno, da nam susedi ne bi pozavideli.“¹⁷³

„Taj je novac Aladinu i njegovoj majci potrajao dosta dugo, jer i Aladin posle svog doživljaja sa čarobnikom beše postao ozbiljniji: nije se više jurio s decom po ulici, nego je sve više pazio šta radi, šta govori i kako se ponaša. Tražio je društvo starijih ljudi i pažljivo je slušao njihove razgovore, stičući na taj način ono znanje koje beše propustio da stekne u detinjstvu.“¹⁷⁴

„Iako je sad Aladin pomoću čarobne svetiljke mogao da ima para koliko god je hteo, ipak su on i njegova majka nastavili da žive skromno, nabavljajući samo ono što im je zaista bilo potrebno od odela i kućnih stvari.“¹⁷⁵

„Aladin se za to vreme bio sprijateljio s mnogim poštenim i uglednim trgovcima i u druženju s njima stekao potpuno obrazovanje i ponašanje lepo vaspitanih ljudi. Pored ostalog, on je naučio, posećujući trgovce nakitom, da ono voće koje beše uzbrao u podzemnom vrtu nije bezvredno staklo.“¹⁷⁶

„Bio je ipak dovoljno mudar da to nikome ne kaže, čak ni svojoj majci, sluteći da to blago treba da sačuva za neku izuzetnu svrhu.“¹⁷⁷

Kroz životne lekcije i iskustvo Aladin ipak izrasta u uvaženog mladića. Stječe znanje o trgovini, nakitu, zlatu i srebro, postaje mudriji i zreliji. Svaki dan života je nova stranica priče, a svaka priča je dio knjige koja se zove život. U ovom slučaju priče su Šehrzadu učinile herojem. Priče su te koje su spasile živote mnogih djevojaka i preodgojile sultana. Ponovo imamo priče koje Aladina čine herojem, jer ovdje priče nemaju ništa protiv sultana ni društvenog uređenja, već one jednostavno čine Aladina princom, dajući mu viši status u društvu. I priče o Aladinu su, na jedan način paralela pričama koje je pričala Šehrzada, pričama o Sinbadu, te kao takve čini se da imaju za cilj dati moć onima koji je nemaju, onima koji su slabi i siromašni. Ovdje se možda krije odgovor zašto je ovako odgovorna uloga protagoniste

¹⁷² Ibid., str. 95.

¹⁷³ Ibid., str. 95.

¹⁷⁴ Ibid., str. 96.

¹⁷⁵ Ibid., str. 97.

¹⁷⁶ Ibid., str. 97.

¹⁷⁷ Ibid., str. 97.

ovih priča data upravo Aladinu – neiskunom i naivnom, mladom i neambicioznom, roditeljima neposlušnom čovjeku. Svaka priča je bila zabava, a istovremeno poruka i pouka sultanu Šahrijaru. Takav je slučaj i sa pričama o Aladinu; dobro pobjeđuje; sreća je na strani dobrih i neiskvarenih; svako dobije što zaslužuje i sve dođe na svoje mjesto.

Kad smo već spomenuli dobro i zlo, onda bismo se trebali vratiti na čarobnjaka i dvojicu trgovaca koji se spominju na početku priča. U kontekstu dualiteta dobro-zlo možemo istaći dva para likova: Aladinova majka i čarobnjak, te dva trgovca koji su prodavali i kupovali posuđe.

Koliko je Aladinova majka bila dobroćudna, neiskvarena i poštena, toliko je, na drugom kraju duži bio zao, pokvaren i lukav čarobnjak iz Afrike. A kakvi mogu da budu gramzivi i lukavi ljudi osim pokvareni, želeći sve za sebe, pri tome iskorištavajući dobrotu i okolnosti drugih ljudi, vrlo često ne birajući sredstvo kojim će stići do cilja?

„Kad je stranac primetio da je svojim rečima ganuo Aladinovu majku podsetivši je na smrt njega muža (...).“¹⁷⁸

U ovom slučaju predstavivši se kao Mustafin brat koji dugo nije dolazio u svoj rodni kraj čarobnjak je, svojim poklonima i pričom o dobročinstvima, uspio da prevari Aladina i njegovu dobrodušnu majku, te dobio njihovu naklonost i povjerenje. A opet za razliku od onoga koji ne bira sredstvo da stigne do cilja, onaj ko je dobar u svemu vidi dobro, baš kao i Aladinova majka.

„Kada je ova ugledala svog sina onako raskošno odevena, bila je van sebe od radosti i stala je da blagosilja dobrog devera, želeći mu dug život – kako bi mogao da se uveri u zahvalnost njenu i Aladinovu.“¹⁷⁹

„Ujutro je Aladin jedva dočekao da stric dođe po njega, i čim ga je s kapije ugledao, potrčao mu je u susret.“¹⁸⁰

Nakon proučavanja knjiga koje je trajalo četrdeset godina kako bi otkrio gdje je svjetljika, koja bi ga učinila najmoćnijim vladarom na svijetu, čarobnjak se iz Afrike – odakle je bio i gdje se ljudi mnogo bave vradžbinama – zaputio ka Kini da je nađe. Međutim, znajući da on ne može ući da je uzme, već to mora biti neko čiste duše, napravio je plan da u sirotinjskom kraju nađe nekoga da to uradi. Odabrao je Aladin, učinivši sve da ga obmane da

¹⁷⁸ Ibid., str. 83.

¹⁷⁹ Ibid., str. 85.

¹⁸⁰ Ibid., str. 85.

je on njegov stric, a već unaprijed planirajući da ga zatvori u podzemnu pećinu čim uzme svjetiljku.

Ali iako je sve dobro isplanirao njegova prijeka narav i srdžba su ga spriječile da dođe do cilja.

„Ali čarobnik je pored sve svoje mudrosti bio nagle, naprasite naravi koja nije podnosila nikakvu neposlušnost. Zato je na kraju postigao upravo suprotno od onoga što je želeo. Kad je Aladin počeo da se opire njegovom zahtevu da mu preda svjetiljku, on se naglo odluči da uništi jadnog dečaka, delom iz srdžbe, delom iz straha da ko ne naiđe i ne čuje njihovu prepirku i tako ne sazna njegovu veliku tajnu.“¹⁸¹

„I pošto je uvideo da je pre naglio i da zato mora da napusti sve svoje lepe nade, on je rešio da odmah krene natrag u Afriku.“¹⁸²

Prilikom spominjanja čarobnjaka moramo se vratiti na porijeklo i način nastajanja svih ovih priča iz *Hiljadu i jedne noći*, pa tako i priča o Aladinu za koje se sa sigurnošću ne zna da li ih sam Galland napisao, ili preoblikovao, ili su one zaista arapskog, odnosno perzijskog porijekla. Obzirom na to da su ove priče srodne bajkama onda trebamo imati na umu da svaka narodna priča bilo onda usmena iz davnih vremena, bilo bajka savremena ili klasična, mora imati kraljevinu, u ovom slučaju carevinu i sultanate, junaka, magiju, pomoćnike, i zlog protivnika. Ne smijemo zaboraviti ni to da je svaka vrsta narodnih priča u osnovi didaktička, u kojoj se podstiče na dobro, i u kojoj dobro uvijek pobjeđuje. Međutim, da bi se uvidjelo dobro, i da bi dobro pobijedilo, mora postojati zli protivnik, u ovom slučaju čarobnjak, koji je, na jedan način, uveo mnoštvo drugih likova, dobrih i zlih, s kojima se Aladin susreće.

Neki od likova koji su u direktnoj vezi s čarobnjakom i čarobnom svjetiljkom su trgovac i kujundžija koje smo prethodno spomenuli. Njih dvojica su suprotnosti jedan drugom u dobru i zlu, poput majke Aladina i zlobnog, afričkog čarobnjaka. Kada odluči da proda jednu od zdjela u kojoj je bila hrana koju mu je duh iz svjetiljke donio, Aladin se susreće s jednim od trgovaca. Međutim, kako nikada nije vidio nešto poput srebra i zlata, i nije poznao njihovu vrijednost kao ni sistem trgovanja, još uvijek neiskusni i neuki, Aladin, ponovo biva prevaren. Izgled ponekad zna da prevare, pa je tako Aladin drugi puta povjerenje poklonio pogrešnoj i lukavoj osobi.

¹⁸¹ Ibid., str. 90.

¹⁸² Ibid., str. 90.

„Aladin je sakri pod ogrtač i pođe u grad, pa je ponudi prvom trgovcu koji mu se učini ljubazan i pristupačan. Desilo se, međutim, da se namerio na veštog i lukavog trgovca koji je, omotrivši zdelu, odmah poznao da je iskovana od čistog srebra, a u isti mah naslutio da joj vlasnik ne zna pravu vrijednost.“¹⁸³

Na osnovu oba slučaja (sa čarobnjakom i trgovcem) možemo primijetiti da u ovim pričama prevladava tipski (shematski) opis likova. Zli i lukavi likovi se opisuju, skoro svi, na isti način: lukavi su, gramzivi, pohlepni, iskorištavaju neuke, neiskusne, naivne i siromašne. Dok su, s druge strane, dobri likovi, uglavnom, strpljivi, radosni, zahvalni, neuki, neiskusni, naivni i većinom pripadaju nižim klasama društva. Ukoliko su iz istog društvenog staleža onda služe da se kompariraju jedan u odnosu na drugog, da bi se pokazala jasnim dobra i loša svojstva.

Nakon što je ponovo Aladin, sada iz nove trpeze, počeo prodavati zdjele primijetio ga je jedan kujundžija.

„Sinko – reče on Aladinu – ako se ne varam ti si već više puta s nekom srebrenom robom odlazio u grad a vraćao se bez nje. Znači da je prodaješ. Rekao bih da si mlad i nesikusan, pa mi je palo na pamet da neko ne iskorišćava tvoje neznanje. Pokaži mi to što sad nosiš, a ja ću ti pravo i pošteno reći koliko vredi. Ako ti i onaj trgovac kome si dosad robu nosio toliko daje, nosi mu je opet. Ali ako te je prevario, okani ga se i prodaj robu meni ili kome drugom poštenom trgovcu.“¹⁸⁴

Kako u ovoj priči postoje i dobri i loši likovi tako se i sam lik Aladina može shvatiti dvojako: kao loš i pohlepan lik, odnosno kao dobar, pošten lik koji je prošao težak put od teškog siromaštva do bogatstva.

Ukoliko bismo gledali originalne priče, dakle one iz *Hiljadu i jedne noći*, možemo vidjeti da je Aladin neposlušan, lijen, bez odgoja, bez ambicija i ne poštuje roditelje. Druga stvar koja nas „tjera“ da mislimo kako je Aladin loša osoba je ta što je odmah prihvatio ponudu „strica“ čarobnjaka (neznanca) da mu kupi dućan i krenuo s njim u šumu po svjetiljku. Kao treću karakteristiku po kojoj se Aladin ocjenjuje kao loša osoba mogli bismo navesti njegovo postupanje prema kneginji Badr al-Budur i njezinom suprugu, vezirevom sinu. Zatim tu je iskorištavanje duha da sebi pribavi bogatstvo zarad ugleda pred sultanom, kao i ubistvo čarobnjaka. S druge, strane tu je i verzija priče o Aladinu i čarobnoj svjetiljci koja je ispričana

¹⁸³ Ibid., str. 95.

¹⁸⁴ Ibid., str. 96. i 97.

jednostavnijim jezikom, i prilagođena dječijem uzrastu kao bajka. Tu je Aladin predstavljen kao dobra osoba jer je mnogo dijelova, koji se mogu naći u originalu, izbačeno.

Ali Aladin je ipak heroj. Niko ne tvrdi da glavni junak, odnosno glavni lik, u nekom djelu, priči ili filmu mora biti isključivo dobar. On može biti loš, zao, i okrutan. Međutim, mi ćemo ipak biti skloni uvjerenju da on jeste dobrodušan i pošten lik. Krenućemo od sredine u kojoj je živio i porijekla. Dakle, Aladin potječe iz siromašne porodice, prostog porijekla, i rano ostaje bez oca. Dijete, kao i svako drugo, neiskvareno, željno igre i slobode, naivno, a koje pri tome nije nikada vidjelo grada niti bogatstva. Vjerujući u dobrotu navodnog strica, čarobnjaka, Aladin odlazi da uzme čarobnu svjetiljku. Ne zbog toga što je želio da se dočepa blaga i vsjetiljke – on im čak nije ni znao vrijednosti – već zbog toga što biva namamljen da uradi takvo nešto. Nakon toga čudom se spašava jer je nesvjesno protrljao prsten iz kojeg se pojavio duh. Svjetilju u kojoj je duh još jači i moćniji od onoga iz prstena¹⁸⁵ koristio je, s majkom, samo onda kada su bili zaista u potrebi za nečim (nekim osnovnim stvarima za život, poput hrane). U međuvremenu Aladin se mijenja, odrasta u naočita mladića, sazrijeva, uči i postaje mudriji.

Novi period njegova života počinje onda kada je vidio prelijepu princezu Badr al-Budur, kćerku sultana.¹⁸⁶

„Kad je Aladin ugledao kneginju Badrulbudur, srce mu zadrhta od divljenja i ljubavi. Ona je zaista bila čudesno lepa. I kad je već ušla u amam, Aladin još za dugo da se povрати od uzbuđenja koje ga beše obuzelo.“¹⁸⁷

Da bi barem ponovo vidio princezu Aladinu treba novac i bogatstvo, ili kako to njegova majka kaže neki poklon s kojim bi otišao do sultana¹⁸⁸ da ga ovaj samo primi i sasluša. Znajući svoje porijeklo i da bez čarobne svjetiljke ne može ni izaći pred sultana, kojem su bitni samo dragulji i pokloni, Aladin pokazuje određenu dozu kako smjelosti, tako i drskosti i tvrdoglavosti. Želeći da „podmiti“ i očara sultana, i da nađe lijeka svojoj ljubavi on je počeo da koristi svjetilju kako bi došao do bogatstva.

¹⁸⁵ Što se tiče opisa duhova oni su, uglavnom, tipski. Svaki duh je bio ogroman, obraćao se istim riječima i tonom, samo su se razlikovali po moćima i jaćini.

¹⁸⁶ Ovdje se nećemo mnogo osvrćati na opis princeze, kćerke sultana. Kao i svaka druga princeza navodi se da je bila izvanredne ljepote, kako to između ostalog kaže i njeno ime, Badr al-Budur, koje znači „pun mjesec punih mjeseci“. Puni mjesec se kao metafora ženske ljepote često koristi u *Hiljadu i jednoj noći*, kao i u arapskoj literaturi generalno. Bila je poslušna ocu i radila onako kako on naredi.

¹⁸⁷ *Hiljadu i jedna noć: (izbor)*, Besim Korkut..., str. 98.

¹⁸⁸ Sultana upoznajemo u dijelu priče kada Aladin odluči da traži ruku princeze Badrulbudur. Kao i svaki vladar on je bio izuzetno bogat, i oko njega su bili oni slični njemu, dakle oni visokog staleža. Iako je prije bio obećao dati kćerku kao suprugu sinu vezira kada je vidio drago kamenje on mijenja mišljenje.

Iznevjereno obećanje sultana da će mu dati ruku princeze Badr al-Budur nakon tri mjeseca, natjeralo je Aladina na otmicu princeze i njenog supruga nakon vjenčanja. Da bi odgovorio društvu istom mjerom, razočaran, Aladin je morao da od duha traži ogromno bogastvo i izvanredna čudesa.

Međutim, Aladin nikad nije zaboravio da je odrastao u krajnjem siromaštvu i gladi, te je zbog toga, nakon što je postao bogat, dijelio svima koji su bili u potrebi. Ovdje vidimo jednu od Aladinovih vrlina.

Nakon što je čarobnjak uzeo svjetiljku na prevaru, te dvorac zajedno sa kneginjom prenio u Afriku, Aladin se silno rastužio da su mislili da je skrenuo s uma. Tada mu je sreća ponovo pokucala na vrata i pomoću prstena uspio je da stigne do Afrike, i kako bi spasio kneginju i vratio je prvenstveno njenom ocu, morao je da ubije čarobnjaka, kao i njegovog brata poslije. Ovdje ubistvo, kako smo već naveli prethodno, vidimo kao odbranu i spasavanje vlastitog i života najbližih članova porodice.

8. HARUN AL-RAŠID KAO PREDSTAVNIK HISTORIJSKIH LIKOVA

*Džafere, noćas sam veoma nemiran i teško mi je na duši,
pa bih htio da učiniš nešto što će mi olakšati i dušu mi razgaliti.*¹⁸⁹

Priče u kojima je zastupljen lik abbasidskog halife Harun al-Rašida počinju uvijek na isti način. Dakle, *priča se da je halifa Harun al-Rašid jedne noći bio nespokojan, pa pozva svog vezira (...).*¹⁹⁰

Harun al-Rašid¹⁹¹, čuveni peti abbasidski halifa, jedan je od najpoznatijih i najzastupljenijih likova u *Hiljadu i jednoj noći*, koji imaju historijsku pozadinu. S obzirom na to da se čin pripovijedanja može odnositi na pripovijedanje događaja koji mogu biti stvarni i fikstivni, imamo na umu činjenicu da likovi tih događaja mogu biti stvarni (likovi iz stvarnog života) i imaginarni, odnosno fiktivni. Svijet književnosti je takav da je uvijek bio pun likova preuzetih iz stvarnog, vanjskog svijeta, oblikovanih kroz prizmu imaginacije. Bez obzira na historijske, stvarne osobine ovih likova, koje se ne zanemaruju i ne odriču, određenom liku se tokom pripovijedanja, imaginacijom, dodaju i one osobine koje zahtijeva određeno djelo u koje je taj lik, iz vanjskog, stvarog svijeta, doputovao. U nekom književnom djelu „ [...], istorijski likovi nisu ništa jače determinisani od legendarnih likova. Naprotiv. Legendarni likovi su upravo poznati su po određenom stereotipnom ponašanju i stalnim atributima. Ukoliko bi se upadljivije odstupilo od tih stalnih osobina, postali bi neprepoznatljiviji.“¹⁹²

„To je kucanje dolazilo odatle što je halifa Harun el-Rašid te noći bio izašao da vidi i čuje šta se zbiva u gradu. S njim je bio njegov vezir Džafer i sabljonoša Mesrur, a to je bio njegov običaj da se preobrazi kao trgovac, pa da tako hoda.“¹⁹³

„ (...) te uđoše u garderobu, svi obukoše trgovačku odjeću i uputiše se ka Tigrisu.“¹⁹⁴

¹⁸⁹ Hiljadu i jedna noć: izabrane priče, str. 246.

¹⁹⁰ Ibid., str. 246.

¹⁹¹ Harun ar-Rešid, (arapski: هارون الرشيد), je peti i jedan od najvećih halifa abbasidske dinastije. Vladao je u periodu od 786. do 809. godine. Njegovu vladavinu karakteriše znanstveni, kulturni i vjerski procvat. Vidjeti: Filip Hiti, *Istorija Arapa: od najstarijih arapskih vremena do danas*, s engleskog preveo Petar Pejčinović, Veselin Masleša, 1988, str. 368-439.

¹⁹² Mike, Bal, *Naratologija: Teorija priče i pripovijedanja*, Narodna knjiga-Alfa, Beograd, 2000, str. 99.

¹⁹³ *1001 noć (Izbor)*, Fehim Spaho..., str. 82

¹⁹⁴ *1001 noć: 1-4*, Esad Duraković..., str. 386.

Iz gore navedenih citata možemo vidjeti neke opće, historijske činjenice i osobine lika Haruna al-Rašida. Naime, kod većine sultana susrećemo se sa istim načinom obilaska grada i stanovništva; sultan je oblačio odjeću trgovca kako ga ne bi prepoznali i tako izlazio među stanovništvo da bi provjerio kakvo je stanje. Druga historijska činjenica su likovi koji su spomenuti uz halifu: vezir Džafer i sabljonoša Mesrur.

Halifa Harun al-Rašid, za kojeg se vežu brojne legende, je poznat ne samo na osnovu priča iz *Hiljadu i jedne noći*, već i po svojoj vladavini i karakteru, svojoj majci Khayzuran, supruzi Zubeydi i vezirskoj porodici Bermekida.

Historijskog Haruna al-Rašida vidimo kao znamenitog ratnika, kojeg historijski izvori predstavljaju kao krvavog, nezahvalnog paranoika, koji je zatvorio svog mentora i odanog namjesnika Jahju Bermekida zajedno s Fadlom, nakon što je ubio Džafera Bermekida, svog najboljeg prijatelja, vezira i brata njegove supruge.

Sve neobično, romantično i čudesno što je ispričano u *Hiljadu i jednoj noći* je povezano sa imenom Harun ar-Rešida, ili se pretpostavljalo da se desilo tokom njegove vladavine. Tako njegov vezir Džafer, Bermekidi, upravik harema, Mesrur, i njegova supruga Zubejda, prvi su put bili poznati čitaocima priča i njihova važnost kao historijskih ličnosti je bila tek naknadno cijenjena. Svi ovi likovi su se zajedno sa Harunom al-Rašidom preneseni iz historije u književnost, a pored njih javlja se i pjesnik Abu Nuwas.

„Ebu Nuvas (Abu Nuwas), pjesnik iz devetog stoljeća, je uživao zaštitu bermekijskog roda i kasnije i kasnije postao nadim¹⁹⁵ (nedim – نديم) halife al-Amina (el-Emin). Bio je najveći od svih pjesnika koji su slavili uživanje u vinu i ljepoti dječaka koji su služili to vino. [...] opisan u nekolicini priča u *Hiljadu i jednoj noći* kao heroj u nekoliko nemoralnih avantura, a nekoliko je njegovih pjesama umetnuto u ove priče.“¹⁹⁶

Harun al-Rašid u ulozi noćnog posmatrača je vrlo prisutan kako u *Hiljadu i jednoj noći*, tako i u drugim predajama i legendama. Međutim, priče *Hiljadu i jedne noći* uveliko su deformisale lik Harun al-Rašida, jer se on uvijek, od davnih vremena, smatrao simbolom

¹⁹⁵ Nedīm – *privilegovani pratilac halife (vladara)*. Naime, intelektualci i umjetnici su, u ranom abbasidskom periodu (kao i što je bio slučaj i sa dinastijama prije Abbasida) bili ovisni o vezirima, sultanima, halifama, i boravili na dvorovima. Posebnu grupu su činili nedimi (uglavnom pjesnici) koji su postajali prijatelji halifa, sultana, vladara, imali stalno i počasno mjesto na dvoru, kao i veliki utjecaj. (O tituli nedīma vidjeti više u: Julie Scott Meisami, *Medieval Persian Court Poetry*, Princeton University Press, New Jersey, 1987, p. 3-40.; Anwar G. Chejne, „The Boon-Companion in Early 'Abbāsīd Times“, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 85, No. 3, American Oriental Society, Ann Arbor, Michigan, July/September, 1965, p. 327-335.)

¹⁹⁶ Robert, Irwin, *1001 noć na Zapadu...*, str. 231.

zlatnog abbasidskog doba, oko kojeg su se zbivala čuda i plele legende.¹⁹⁷ Naime, Evropljani su smatrali da su raskoš i blagostanje na njegovom dvoru onakvi kakvi su bili na dvoru Karla Velikog – opijanje, poroci i nemoral – te su ga zbog toga načinili herojem u pričama *Hiljadu i jedne noći*, onakvim kakvi su bili u njihovim palačama. I doista, u okviru *Hiljadu i jedne noći*, legendarnog Halifu, koji je simbol legendarnog Orijenta, vidimo kako uživa u svojoj grandioznoj palači u Bagdadu¹⁹⁸, okružen ženama, konkubinama, muzičarima, učenjacima, vezirima i slugama. Premda je Harun al-Rašid opisan u *Hiljadu i jednoj noći* kao genijalni i veseli ljubitelj noćnih pijanskih sjedeljki, ustvari historijski Harun al-Rašid čini se da je bio pobožna i trijezna osoba, i nema nikakvih dokaza da je vino dotaklo njegove usne!¹⁹⁹ Neki narativni dijelovi iz *Hiljadu i jedne noći* se poklapaju za historijskim činjenicama, poput onih u kojima Harun al-Rašid uživa u raskoši, bogato daruje umjetnike, ima suprugu Zubejdu, vezira Džafera Bermekida, da nije pio vino i da je bio pravedan.

Opisi Haruna al-Rašida i njegovog dvora u okviru *Hiljadu i jedne noći* su idealizirani i romantizirani, s tim da su, naravno, imali idealnu osnovu i pozadinu. Neizmjereno bogatstvo slijevalo se u novu prijestolnicu Bagdada od njegova osnivanja 762. Vodeći muškarci, a još više njihove supruge, nadmetali su se u potrošnji, a u Harunovoj vladavini to je doseglo nivo koji je nadmašio prethodne epohe. Njegova supruga Zubejda, koja je i sama članica obitelji Abbasida, za svojim bi stolom imala samo posude od zlata i srebra okićene draguljima.²⁰⁰ Upravo slika bagdadske blještavila, raskoši i bogatstva za vrijeme vladavine Harun al-Rašid poslužila je kao idealna osnova za mnoge priče *Hiljadu i jedne noći*. Za moderne čitaoce djela *Hiljadu i jedna noć*, Bagdad crpi svoj nemoral iz literature *Hiljadu i jedne noći* i prikazivanja lika Haruna al-Rašida.²⁰¹

Što se tiče pjevačica i zabavljačica, Haruna al-Rašid, u *Hiljadu i jednoj noći*, vrlo često vidimo kako se zabavlja u njihovom prisustvu. Tako naprimjer Harun al-Rašid, Džafer i Mesrur ulaze u dvorac mladića, trgovca iz Omana samo da bi čuli ponovo divni glas pjevačice, kojeg su čuli izvan njegovih zidina, i kojim su bili zadivljeni. „Historijska je činjenica da su se djeve

¹⁹⁷ Šawqī Abū Ḥalīl, *Hārūn ar-Rašīd li-'Aḥmad al-Šawqī: 'Amīru-l-Hulafāi*, Dāru-l-fikri, Dimašq, Sūriyā, 1996, str. 203.

¹⁹⁸ Upravo taj svijet *Hiljadu i jedna noć* neprestano dočarava u svojim unutarnjim pričama. Nekoliko priča o Harunu al-Rashidu, koje su vjerojatno nastale tijekom devetog ili desetog stoljeća, aludiraju na njegovu sjajnu palaču i vrtove, zajedno s ljubavlju prema umjetnosti.

¹⁹⁹ Robert, Irwin, *1001 noć na Zapadu...*, str. 203.

²⁰⁰ Dostupno na: <https://www.britannica.com/biography/Harun-al-Rashid>, 26. 05. 2021., (15:13)

²⁰¹ Vidjeti: Zack, Bowen, „All in a Night's Entertainment: The Codology of Haroun al Raschid, the "Thousand and One Nights," Bloomusalem/Baghdad, the Uncreated Conscience of the Irish Race, and Joycean Self-Reflexivity“, *James Joyce Quarterly*, Winter - Spring, 1998, Vol. 35, No. 2/3, University of Tulsa, pp. 298.

pjevačive uveliko tražile na dvoru abbasijskih halifa i u kućama drugih bogatih ljudi, posebno kao povečerne zabavljačice i kao ženski pandan učeno dovitljivim i duhovitim „drugovima po čaši“ ili nudama-ima.²⁰² „Ove vrsne dvorkinje, kurtizane, koje podsjećaju na drevne grčke hetare, ili pak na japanske djevojke gejše, mogle su biti slobodne žene ili robinje. Obično su svoje pjevanje pratile muzičkim instrumentom lutnjom.“²⁰³

Međutim, kako se u okviru priča *Hiljadu i jedne noći* miješaju dva svijeta – stvarni i nadnaravni – njegovu vlast su priznavali i džini.

„U to se pomoli džinija koja je bila muslimanka, pa povika: - Mir i spas tebi, Božiji halifo!, I tebi mir, spas i Božija milost – odvrati joj halifa.“²⁰⁴

„Ako želiš, gospodaru pravovjernih, da ih spasim, ja ću to učiniti za tvoju i njezinu volju, jer sam ja muslimanka.“²⁰⁵

„Spasi ih – reče joj na to halifa – a onda ćemo vidjeti šta je izubijanom djevojkom i njezin slučaj pomno istražiti. Ako bude istina ono što kaže, onda ću se osvetiti onome koji joj je onoliko nasilje učinio.“²⁰⁶

„Jedne večeri reče halifa Džaferu: Ja hoću da noćas siđemo u grad i da se raspitamo o postupanju suda i činovnika, pa na kojega god nam se ko potuži, svrgnućemo ga.“²⁰⁷

Iz ovih citata vidimo da je on vladar koje priznaje i stvarni i nadnaravi svijet, ali istovremeno ima posebne osjećaje za ljude i narod, te želju i sklonost ka pravdi, kako bi ispravio napravdu i radio za dobrobit svojih podanika.

Priče *Hiljadu i jedne noći* nude i jedan drugačiji prikaz Haruna al-Rašida. U priči „Tri jabuke“ vidimo jedan težak odnos prema Džaferu Bermekidu, njegovom veziru. Inače, historičari su podijelili doba vladavine Haruna al-Rašida na tri perioda: perioda tokom kojeg se Harun al-Rašid potpuno oslanja na porodicu Bermekidi, zatim period u kojem se halifa oslanja na Fadla Bermekida samo, i treći period u kojem halifa pogubljuje vezira i druge članove porodice Bermekidi i sam sve više učestvuje u vlasti. Ta priča ukazuje ne samo na halifinu moć i položaj, već i njegov odnos i način postupanja prema veziru Džaferu. Halifa naređuje Džaferu

²⁰² Robert, Irwin, *1001 noć na Zapadu...*, str. 259.

²⁰³ Ibid., str. 259.

²⁰⁴ *1001 noć (Izbor)*, Fehim Spaho..., str. 151.

²⁰⁵ Ibid., str. 151.

²⁰⁶ Ibid., str. 152

²⁰⁷ Ibid., str. 153.

da pronade ubicu, prijeteći mu da će ga ubiti ukoliko to ne izvrši. Džafer je bio halifin vjerni pratilac, sluga koji je izvršavao njegove naredbe srdačno, vezir, i na kraju žrtva.

„Slušam i pokoravam se – odvrati Džafer.“²⁰⁸

„Kad je opazi halifa, potekoše mu suze niz obraze, a onda se okrenu Džaferu i povika: - O pseto od vezira, zar će se u mom vremenu ljudi ubijati pa u vodu bacati, a onda se na moj vrat tovariti. Tako mi Boga ja ću pronaći ko je ubio ovu djevojku pa njega ubiti! A tako mi mojega porijekla od halifske porodice Abasa, ako mi, Džafere, ne dovedeš onog ko je ubio ovu djevojku da na njemu smirim krv njezinu, objesiću te na vratima svoga dvorca i s tobom još četrdeset tvojih amidžića. Halifa se bijaše silno razljutio, na što ga Džafer zamoli: Daj mi tri dana roka!“²⁰⁹

Harun al-Rašid, kako smo već prethodno naveli, kao i svi likovi koji su spomenuti s njim u *Hiljadu i jednoj noći*, a koji su preuzeti iz historije, te samim tim i događaji vezani za njih, nisu predstavljeni ni historijski ni hronološki ispravno i tačno već je većina događaja i opisa iz pripovjedačeve mašte. Književnost pripovjedaču daje slobodu i prostor da dodaje i mijenja činjenice. Ovdje ćemo vidjeti al-Rašida kako „sije“ pravdu i kako se brine za svoje podanike da li nekome nešto nedostaje, odnosno da li je nekome nanesena nepravda, da li neko nešto traži, kakvo je ponašanje dvorjana i drugih službenika prema podanicima i tome slično. Shodno tome javlja se mišljenje da se Harun al-Rašid u ovim pričama uzima kao lik pomoću kojeg pripovjedači mogu neizravno kritikovati vlast. Ovdje se ponovo vraćamo na okvirnu priču u kojoj Šeharzada navodi primjere dobrog i lošeg ponašanja nekog vladara kao pouku kralju Šahrijaru. Priče u kojima se al-Rašid pojavljuje, bilo kao glavni protagonista, ili samo na kraju, odnosno početku priče, završavaju se tako što svako dobije na pravedan način ono što mu treba, i tako što pravda, sreća, zadovoljstvo i razumnost dolaze do izražaja.

„Kupovačicu halifa vjenča sebi i tu noć ostane s njom, a sutradan joj odredi naročit stan i robinje koje će je služiti. Poslije joj je odredio redovitu plaću i podigao joj dvorac.“²¹⁰

Priče u okviru *Hiljadu i jedne noći* nam navode da je al-Rašid imao više žena, odnosno konkubina. Ovu činjenicu nam potvrđuje i historija. Harun al-Rašid je imao djecu od različitih žena, a upravo nam historija potvrđuje da su sultani, halife, carevi imali robinje i konkubine, te ukoliko bi neka od njih postala majka (ili čak bila miljenica i jedna od četiri vjenčane i zakonite

²⁰⁸ Ibid., str. 153.

²⁰⁹ Ibid., str. 154.

²¹⁰ Ibid., str. 152.

supruge) dobila bi počasno i posebno mjesto, posebnu kuću i redovita primanja, kao što vidimo iz gore navedenog citata.

Zajedno uz halifu Haruna al-Rašida, posebno na početku priča u kojima se spominje ili je al-Rašid glavni protagonista, spominje se i Džafer Bermekid – veliki vezir Haruna al-Rašida. Džafer ibn Jahja al-Bermekid, bio je sin Jahje al-Bermekida kojeg je i naslijedio na poziciji velikog vezira. U skoro svim pričama u kojima se pojavljuje igra tako da kažemo sporednu ulogu. O njemu nemamo mnogo opisa. Pojavljuje se uglavnom na početku priče kada halifa Harun al-Rašid bude nespokojan pa traži od Džafera da ga umiri i razveseli. Izdvojili smo dvije priče u kojima možemo pratiti lik vezira Džafera – priča o *Tri jabuke* i priča, i o *Hamalu i djevojkama*. U priči o *Tri jabuke* lik vezira Džafera se pojavljuje u ulozi detektiva koji mora otkriti ubistvo žene pronađene u kovčegu, kojeg je jedan ribar izvukao iz mora. Ne kažemo treba otkriti već mora, jer taj glagol odgovara onome stvarnom stanju, odnosno položaju u kojem je bio vezir Džafer. Pa iako je u mnogo navrata vezir Džafer bio razumniji od halife on ipak, jer je samo jedan od halifinih podanika, mora raditi onako kako halifa kaže. Ukoliko ne otkrije ko je ubica halifa će ga objesiti zajedno sa njegovim rođacima. Taj scenario se ponavlja nekoliko puta, da bi na kraju priče Džafer zamolio halifu da oprostí njegovom robu. Ovdje se ponovo javlja ta čudesna važnost priče. Ponovo se pričom trguje i ponovo je priča uzrokom da se halifa predomisli i oprostí Džaferovom robu. Iz ovog primjera vidimo i dvije osobine Haruna al-Rašida: želi da ispravi nepravdu i radi za dobrobit svojih podanika, a s druge strane impulsivan i lahko se uzbuđi. U ovim pričama vidimo Džafera pokornog i odanog halifi. Kroz ovaj primjer isto tako možemo zaključiti da je halifa, kao i svaki drugi car ili kralj u pričama, ipak izoliran od stanovništva i ne može premostiti ogroman statusni jaz sa svojim podanicima. Međutim, kada se desi neki problem ili nekome bude nanesena nepravda on rješenje traži kod Džafera ili optužuje Džafera za stanje u državi. U pričama u kojem je halifa Harun al-Rašid u potpunosti su iskorišteni motivi i potencijali prerusavanja, izvrtanja uloga, pitanje moći i alter-ega.

Ovom prilikom bilo bi podesno da spomenemo da se ne prerusava samo al-Rašid u ovim pričama. U ovim pričama je vrlo zanimljivo kada muškarci oblače žensku odjeću, a žene odjeću muškaraca. Tako, naprimjer, Niama ibn Rabia oblači žensku odjeću (ženske haljine) da bi došao do voljene koja je bila u haremu halife. „Premda se oblačenje odjeće opisuje u izvjesnom broju priča *Hiljadu i jedne noći*, to je literarni izum a ne potvrda seksualne sklonosti.“²¹¹

²¹¹Robert Irwin, *1001 noć na Zapadu...*, str. 258.

ZAKLJUČAK

Hiljadu i jedna noć, zbirka narodnih, historijsko-imaginarnih priča, sabranih u vrijeme islamskog, zlatnog doba, koja nema jednog autora, čija se imena pouzdano ne znaju, kao ni porijeklo, sadrži više od sedam stotina likova. Iako nemamo tačne podatke o autoru priča, o broju priča, sve one dijele isti okvir i istu osnovu na kojima su nastale. To je priča o kralju kojeg su obuzeli osjećaji srdžbe i očaja zbog nevjerstva supruge. U takvom stanju pomiješanih osjećaja, ogorčenosti i pomućenog razuma on svaku večer ženi novu djevicu koju ubija ujutro želeći osvetu, ili kako bi pokazao podanicima svoju moć, ili jednostavno plašeći se da ne bude ponovo povrijeđen, jer žene su prema njegovom mišljenju zle, lukave i nevjerne. Čitajući priče susrećemo se sa lukavim staricama, poslušnim i vjernim suprugama, posvećenim majkama, spletkošicama, pjevačicama, ženama jakih karaktera i vrlina, ženama lošeg morala, nevjernim prevaranticama, lijepim princezama, naivnim i onim dobrog srca. U jeku toga razočarenja i pomiješanih osjećaja u život kralja Šahrijara ulazi Šehrzada – kćerka vezira. Pored svih zabrana i opominjanja oca da to ne radi ona se ipak odlučila na hrabar čin kako bi spasila djevojke carstva. Oštroumna, inteligentna, hrabra, a istovremeno lijepa, Šehrzada koristi pamet u borbi protiv jačeg neprijatelja od sebe. Odrasla je u kulturi koja cijeni rječitost, obrazovanje, priče i poeziju, čitajući i pamteći hiljade knjiga, priča i pjesama, znajući da bi kralj mogao voljeti i biti zainteresovan za priče, odlučila je da svaku noć priča novu priču, prekidajući je ujutro na najzanimljivijem događaju, kako bi odgodila pogubljenje. Za razliku od nje mnoge princeze koje se pojavljuju u pričama su lijepe ali naivne, druge žene i djevojke lijepe, a lošeg morala, ružne i siromašne, ili lijepe, a nevjerne, starice, ili lukave, ili dobrog srca, vjeri posvećene.

Hiljadu i jedna noć donosi više od sedam stotina likova – trgovaca, divova, džina, kraljeva, kraljica, princeza, sultana, carica, trgovaca, mudraca, ljekara, obučara, ribara, nosača, čarobnjaka, vezira, vojnika, varalica, služavki, pjevačica, plesačica, robinja, te majmuna, bikova, pijetlova, mazgi, itd. Svi ovi likovi se dijele na zle, pohlepne, dobre, mudre, naivne, ili bi se tokom priča njihov karakter, socijalno stanje i ponašanje mijenjali. Veliki dio likova su tipski – kraljevi, princeze, veziri; ribari su uglavnom siromašni i nesretni; djeca trgovaca izgube imetak pa potom se ponovo obogate; zli čarobnjaci, i tome slično. Opisi su, također, tipski. Fizičke opise likova imamo, uglavnom, kada treba da taj opis doprinese zapletu radnje, kao i da se na višem stepenu izrazi ponašanje, odnosno neka osobina određenog lika. Vrlo često su vanjski (fizički) opisi lika povezani sa njegovim karakterom. Isto tako imena likova – ukoliko

se navode – su takva da opisuju njihov karakter ili fizički izgled. A kako su ove priče arabizirane i islamizirane u karakterima likova su itekako vidljive crte arapske kulture i vjere islama.

Kroz priče se pojavljuju dualiteti koje opisuju ne samo žene već i muškarce, pametan-glup, lijep-ružan, bogat-siromašan, naivan-mudar, pravednost-nepravednost, pohlepnost-skornost. Skoro nikad se nije desilo da je neki lik bio pohlepan i dobrog srca, ili pametan i pravedan, a lošeg morala. Na osnovu toga u mnogim pričama, u kojima ne možemo pratiti promjenu lika, možemo primijeniti tzv. crno-bijelu karakterizaciju likova.

Obzirom na to da su priče pored zabavne imale i didaktičku funkciju, i bile namijenje da preodgoje kralja, da ga podstaknu na pozitivno razmišljanje i rasuđivanje, da vidi kako sve žene nisu iste, i kako ne smije prema svakome isto postupiti, likovima se dodjeljuje opis i karakter prema funkciji koju trebaju da izvrše. Dakle, da bi određena priča imala određenu poruku uvode se likovi kojima se daju osobine shodno fabuli a ne samo zbog toga što su likovi jednostavno sami po sebi dobri, zli, lijepi, lukavi, bogati, siromašni, mudri ili ružni.

Izuzetak su ličnosti koje su priče *Hiljadu i jedne noći* posudile iz historije. Ovi likovi su poznati po stalnim opisima i određenom stereotipnom ponašanju. Brz obzira što su historijske ličnosti oni u okviru književnosti imaju istu pažnju kao i svi drugi fiksijski likovi, i ponašaju se onako kako zahtijeva određeni žanr.

Predstavljeni kroz opis, pripovjedačeve riječi ili iznošenjem vlastitih misli i osjećanja, ove likove možemo karakterizirati kroz njihove funkcije jer za većinu likova u okviru *Hiljadu i jedne noći* je bitno šta rade, a ne ko radi. U pričama *Hiljadu i jedne noći* likova je mnogo, a funkcija malo, tako da, nekada, iste funkcije prelaze na nove likove kada ih pripovjedač uvede u priču, što bismo mogli posmatrati i kao jednu od posljedica forme okvirne priče.

Zbirka priča *Hiljadu i jedna noć* je puna junaka, koji su na početku siromašni pa zbog svojih podviga postaju bogati, ili im se desi neka nesreća i nanese nepravda pa oni poslije savladavanja mnoštva prepreka isprave štetu. Obzirom na to da se u okviru *Hiljadu i jedne noći* miješaju stvarni i nadnaravni svjetovi imamo i džine dobre i zle, personificirane životinje, vrlo česti likove pretvorene u životinje koji se posredstvom drugih vraćaju u svoj prvobitni oblik, ali imamo i „normalne“, stvarne likove sa svim ljudskim manama i vrlinama.

LITERATURA

1001 noć 1-4, s arapskog preveo Esad Duraković, Ljiljan, Sarajevo, 1999.

1001 noć (Izbor), preveo Fehim ef. Spaho, priredio Muamer Spahić, Vrijeme Zenica, Zenica, 2019.

Abū Ḥalīl, Šawqī, *Hārūn al-Rašīd li-'Aḥmad al-Šawqī: 'Amīru-l-Ḥulafāi*, Dāru-l-fikri, Dimašq, Sūriyā, 1996.

Ančić, V., *Bajke 1001 noći*, Begen, Novi Zagreb, 2006.

Attar, Samar and Fischer, Gerhard, Promiscuity, „Emancipation, Submission: The Civilizing Process and the Establishment of a Female Role Model in the Frame Story of 1001 Nights“, *Arab Studies Quarterly*, Vol. 13, No. 3/4, Summer/Fall 1991, p. 1-18.

Bal, Mike, *Naratologija: Teorija priče i pripovijedanja*, Narodna knjiga-Alfa, Beograd, 2000.

Bistrić, Marija, i Ivon, Katarina, „Teorijski pristupi i recepcijski učinci bajki“, *Acta Iadertina*, 16/2, Zadar, 2019, str. 131-146.

Borges, Jorge Luis, and Weinberger, Eliot, „The Thousand and One Nights“, *The Georgia Review*, Vol. 38, No. 3, Board of Regents of the University System of Georgia by and on Behalf of the University of Georgia and the Georgia, Review Fall 1984, p. 564-574.

Bowen, Zack, „All in a Night's Entertainment: The Codology of Haroun al Raschid, the "Thousand and One Nights," Bloomusalem/Baghdad, the Uncreated Conscience of the Irish Race, and Joycean Self-Reflexivity“, *James Joyce Quarterly*, Vol. 35, No. 2/3, University of Tulsa, Winter/Spring, 1998, p. 297-307.

Chejne, Anwar G., „The Boon-Companion in Early 'Abbāsīd Times“, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 85, No. 3, American Oriental Society, Ann Arbor, Michigan, July/September, 1965, p. 327-335.

Al-Dalī, Sarwa Yūnus Aḥmad, *Šaḥṣiyyātu 'Alf Layla wa Layla: Mina-l-binā'i 'ilā al-tawzīfi fi-l-riwāyati al-'arabiyyati*, Dāru al-Ḥalīgi, Amman, Jordan, 2018.

Duraković, Esad, „Univerzum Hiljadu i jedne noći: priča kao vrhovni princip univerzuma“, u: *Hiljadu i jedna noć: izabrane priče*, Tugra, Sarajevo, 2004, str. 7-18.

Duraković, Esad, *Prolegomena za historiju književnosti orijentalno-islamskog kruga*, Connectum, Sarajevo, 2005.

Fazlić, Selma, „Od ličnosti do lika: Historijski zasnovani junaci 1001 noći“, *Znakovi vremena*, proljeće-ljeto 2009., vol.12, dvobroj 43/44., Sarajevo, 2009, str. 266-276.

Graham, Seal, *Encyclopedia of Folk Heroes*, ABC-CLIO, Santa Barbara, United States, 2001.

Hamzić, Mirzet, *Književni leksikon*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2009.

Hiti, Filip, *Istorija Arapa*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1988.

Hiljadu i jedna noć (Izbor), s arapskog preveo Besim Korkut, izbor, predgovor i metodički tekst Adila Begović-Šabbuh, Veselin Masleša, Sarajevo, 1981.

Hiljadu i jedna noć (Izbor), s arapskog preveo Besim Korkut, izbor, predgovor i metodički tekst Adila Begović-Šabbuh, Veselin Masleša, Sarajevo, 1990.

Hiljadu i jedna noć: izabrane priče, preveo s arapskog, priredio i predgovor napisao Esad Duraković, Tugra, Sarajevo, 2014.

Irwin, Robert, *1001 noć na Zapadu*, (s engleskog preveo Enes Karić), Sarajevo, Ljiljan, 1999.

Karić, Enes, „Tajne priča Hiljadu i jedne noći“, u: *1001 noć (izbor)*, sa arapskog preveo Fehim Spaho, priredio Muamer Spahić, Vrijeme, Zenica, 2019, str. 465-475.

Knipp, C., „The „Arabian Nights“ in England: Galland's Translation and Its Successors“, *Journal of Arabic Literature*, Vol. 5, Brill, Leiden, 1974, p. 44-54.

Mahdi, Muhsin S., *The Thousand and One Nights*, EJ. Brill, Leiden, Netherlands, 1995.

Mamet-Michalkiewicz, Marta, *Between the Orient and the Occident Transformations of The Thousand and One Nights*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2011.

Mukhlis, Naziha, *Studies in the social background to The Arabian Nights*, Doctoral thesis, University of London, 1968.

Muftić, Teufik, *Arapsko-bosanski rječnik*, izd. 3, Rijaset islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, El-Kalem, Sarajevo, 1997.

O periodu kojem djelo pripada; odnos djela prema srednjovjekovnom shvatanju svijeta, Dostupno na <https://pdfcoffee.com/dekameron-4-pdf-free.html>, zadnji put pristupljeno (03. 10. 2021.)

- Peleš, Gajo, *Tumačenje romana*, Art Tresor, Zagreb, 1999.
- Propp, Vladimir, *Morfologija bajke*, Prosveta, Beograd, 1982.
- Al-Qalamāwī, Suhayr, *Alf Layla wa Layla*, Dāru-l-ma‘arīf, Al-Qāhira, Miṣr, 1943.
- Sallis, E. K., *Identity in diversity: The Thousand and One Nights in English*, Doctoral thesis, University of Adelaide, South Australia, 1996.
- Sarajkić, Mirza, „O Šeherezadinim čarima: analiza okvirne priče *Hiljadu i jedne noći*“, *Pismo: časopis za jezik i književnost: journal for linguistics and literary studies: zeitschrift für sprach- und literaturwissenschaft*, V/1, Sarajevo, 2007, str. 256-265.
- Scott Meisami, Julie, *Medieval Persian Court Poetry*, Princeton University Press, New Jersey, 1987.
- Solar, Milivoj, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- Šawqī, Abū Ḥalīl, *Hārūn al-Rašīd li-'Aḥmad al-Šawqī: 'Amiru-l-Hulefāi*, Dāru-l-fikri, Dimašq, Sūriyā, 1996.
- Van Leeuwen, Richard, *The Thousand and One Nights and Twentieth-Century Fiction: Intertextual Readings*, Brill, Leiden, Boston, 2018.
- The Editors of Life, *Aladdin: The Origins and Journey of the World's Most Magical Tale* [Online], LIFE, New York, SAD, 2019.
- Titon, Jeff Tod, *Toward a Sound Ecology: New and Selected Essays*, Indiana University Press, Office of Scholarly Publishing, Indiana, USA, 2020.
- <https://www.britannica.com/topic/The-Thousand-and-One-Nights>, zadnji put pristupljeno (02. 10. 2021.)
- <https://www.britannica.com/biography/Harun-al-Rashid>, zadnji put pristupljeno (06. 06. 2021.)
- <https://hr.wikipedia.org/wiki/Feminizam>, zadnji put pristupljeno (20. 11. 2020.)
- <https://pdfcoffee.com/dekameron-4-pdf-free.html>, zadnji put pristupljeno (02. 10. 2021.)
- <http://stilistika.org/motivacija-i-stil>, zadnji put pristupljeno (02. 10. 2021.)

SAŽETAK

Osnovni zadatak ovog rada je karakterizacija likova u djelu *Hiljadu i jedna noć*. Ovaj rad se sastoji od nekoliko poglavlja. Na početku rada se govori o porijeklu, nazivu i prijevodima djela *Hiljadu i jedna noć*. Zatim, da bismo bolje razumjeli prirodu likova u ovom djelu, jedno poglavlje je posvećeno formi *Hiljadu i jedne noći*. Slijedi poglavlje koje daje pregled likova, generalno, njihovih karakteristika, psihičkih i fizičkih opisa i osobina, te interakcije između likova. Nakon toga slijede poglavlja koja daju pojedinačni prikaz likova: Šeharzade i Šahrijara, Sinbada Moreplovca, Aladina i halife Haruna al-Rašida. Prilikom analize likova ovog djela, važno je istaknuti da u okviru ovog djela dolazi do miješanja likova stvarnog i nadnaravnog svijeta, kao i to da je za većinu likova važna njihova funkcija. Obzirom na to da je uloga ovih priča, koje su skup narodnih predanja, usmenih predanja, legendi i tome slično, istovremeno, didaktična i zabavna, funkcija likova je vrlo važna, i njihove psihičke i fizičke karakteristike su podređene njihovoj funkciji. Zbog toga likovi su, uglavnom, tipski, a opisi shematizirani. Dakle, likovi se generalno dijele na dobre i zle, bogate i siromašne, obrazovane i neobrazovane, lijepe i ružne. U nekim pričama je moguće pratiti patrijarhalni odnos, dok se u nekim pričama pojavljuje feminizam. Kroz fizičke opise likova nekad je moguće vidjeti njihove psihološke karakteristike. Posebno mjesto zauzimaju fizički opisi žena, odnosno opisi njihovog tijela. U okviru djela *Hiljadu i jedna noć* pojavljuju se i likovi životinja, koji nisu predmetom analize ovog rada. Predmet analize ovog rada su likovi koje bismo mogli svrstati u stvarni svijet.

ملخص

المهمة الأساسية لهذا البحث هي تحليل الشخصيات في كتاب *ألف ليلة و ليلة*. تحتوي هذا البحث على عدة فصول. في بداية البحث سوف نكتب عن أصل قصص *ألف ليلة و ليلة*، عنوان الكتاب و ترجمات الكتاب. بعد ذلك، لأجل فهم طبيعة الشخصيات بشكل أفضل، تم تخصيص فصل واحد كامل لشكل كتاب *ألف ليلة و ليلة*. فيما يلي الفصل الذي نكتب فيه عن الشخصيات في *ألف ليلة و ليلة* بشكل عام، خصائصها، أوصافها العقلية و الجسدية، ترابطها و التفاعلات بين الشخصيات. المكان الخاص في هذا البحث ينتمي إلى الفصول التي تقدم الوصف التفصيلي لشخصيات: شهرزاد و شهر يار، سنباد (سنباد) البحري، علاء الدين و الخليفة هارون الرشيد. عند تحليل شخصيات *ألف ليلة و ليلة*، من المهم الإشارة إلى أنه يوجد في هذه القصص مزيج الشخصيات من العالم الحقيقي و العالم الخيالي، بالإضافة إلى أن وظيفة في القصص مهمة جدا لمعظم الشخصيات. بالنظر إلى أن دور هذه القصص التي مجموعة من الحكايات الشعبية و الشفوية و الأساطير و ما شابه إلى ذلك، هو في نفس الوقت تعليمي و ترفيهي، فإن وظيفة الشخصيات مهمة جدا. لأجل ذلك أوصاف الشخصيات العقلية و الجسدية في *ألف ليلة و ليلة* حسب وظيفتهم و دورهم في القصص. نتيجة لذلك الشخصيات في هذه القصص نموذجية، و الأوصاف رسمية. تم تصنيف الشخصيات في قصص *ألف ليلة و ليلة* إلى: الشخصية الطيبة و السيئة؛ الشخصية الغنية و الفقيرة؛ الشخصية المتعلم و غير متعلم؛ الشخصية الجميل و القبيح. في إمكاننا أن نلاحظ نظام الأبوة في بعض القصص، و من طرف آخر في بعض القصص تظهر النسوية (نظرية المساواة بين الجنسين). من خلال أوصاف جسدية للشخصيات من الممكن أحيانا رؤية خصائصها النفسية. المكان الخاص في هذه القصص ينتمي إلى الأوصاف الجسدية للمرأة، أي وصف أجسادهن. ضمن قصص *ألف ليلة و ليلة* و *ليلة* تظهر أيضا شخصيات حيوانات (و هي ليست موضوعا للتحليل في هذا البحث). من الممكن أن نقول أن موضوعا للتحليل في هذا البحث الشخصيات التي يمكننا تصنيفها في العالم الحقيقي.